

**РАЗОМ – ПРОТИ – ЧИ ОКРЕМО?
СУЧАСНИЙ СТАН СХІДНИХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ РІЗ-
НИХ УНІЙНИХ ТРАДИЦІЙ**

Володимир Фенич,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри модерної історії
України та зарубіжних країн, координатор Науково-дослідного цен-
тру історично-релігійних студій «Логос» ДВНЗ «УжНУ», Ужгород.

Камінь, якого відкинули будівничі, став нарижним

Матфей, 21, 42

*У єдиній вірі – у розмаїтті форм життя й sacramentalних обрядів
(Una fide – diversis modis vivendi et diverso sacraficiorum ritu)*

Ансельм, єпископ Гавельберзький

«Незагоєна кровотечна рана» в умовах «не суперників, а братів».

Специфічна актуальність теми дослідження

12 лютого 2016 р. увесь християнський світ звернув свої погляди до Куби. Там, в Гавані, в міжнародному аеропорту імені Хосе Марті, відбулася зустріч між главами Римської Католицької Церкви (РКЦ) папою Франциском I та Руської Православної Церкви (РПЦ) патріархом московським Кіріллом. Свою зустріч папа і патріарх об'єктивно назвали «історичною подією». З огляду на те, що до 12 лютого 1593 р. Московського патріархату не існувало¹, а перший єпископ Риму (без назви папа – від гр. *papas* –

¹ ГУДЗЯК Борис. Криза і Реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії, Пер. з англ. Марії Габлевич, Під ред. Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000, с. 219–246 (Розділ XI. Створення Московського патріархату). Пор.: ПЕРІ Вітторіо. Пентархія: церковний інститут (IV–VII століття) та канонічно-богословська теорія // Ковчег. Науковий збірник

отець) був апостол Петро ще в 33?–67? рр. від Різдва Христового¹, гаванська зустріч була не «першою зустріччю голів Католицької і Російської Православної Церков з часів Великого Розколу 1054 р.», як її назвала Кетрін Янгер², а першою в історії зустріччю між папою римським і патріархом московським. З-поміж різних версій, які висувало експертне середовище у пошуках відповіді на питання чим була викликана ця зустріч³, на мою думку, вона стала через усвідомлення невідворотності загрози християнству та християнським цінностям у Європі та світі, безпеку для яких не зуміли створити так звані «християнські країни» західної ліберальної демократії на чолі із США. Їхня політика глобалізації привела до дехристиянізації.

За наслідками зустрічі папа Франциск і патріарх Кірілл підписали Спільну декларацію з 30-ти пунктів. В контексті заявленої теми дослідження, нашу увагу привернув зміст чотирьох:

«24. Православні і католики об'єднані не тільки загальним Переданням Церкви першого тисячоліття, але і місією проповіді Євангелія Христового в сучасному світі. Ця місія передбачає взаємну повагу членів християнських громад, що виключає будь-які форми прозелітизму.

Ми не суперники, а брати: з цього розуміння ми повинні виходити у всіх наших діях по відношенню один до одного і до зовнішнього світу. Закликаємо католиків і православних у всіх країнах вчитися жити разом в мирі, любові і *однодумності між собою* (Рим. 15:5). *Неприпустимо використовувати неналежні засоби для примусу віруючих до переходу з однієї Церкви в іншу, нехтуючи їх релігійною свободою і їх власними традиціями. Ми покликані втілювати в життя заповіт апостола Павла і „нести благу звістку євангелію не там, де Христове ім'я було знане, аби не будувати на чужій основі“* (Рим. 15:20).

25. Сподіваємося, що наша зустріч внесе внесок у примирення

із церковної історії, Число 3, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиляса та Олега Турія. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2001, с. 118–119.

¹ КОВАЛЬСКИЙ Ян Веруш. Папы и папство, Перевод с польск. Т. Трифоновой. Москва: Издательство политической литературы, 1991, с. 23–24.

² ЯНГЕР Кетрін. Церква між двох вогнів? // <http://uamoderna.com/md/younger-church-caught-between>. Останній перегляд: 16.11.2016.

³ Всі вони доступні у відкритих джерелах.

там, де існують тертя між греко-католиками і православними. Сьогодні очевидно, що метод „уніатизму“ колишніх століть, що передбачає приведення однієї общини у єдність з іншою шляхом відриву від своєї Церкви, не є шляхом до поновлення єдності. У той же час, церковні громади, які з'явилися в результаті історичних обставин, мають право існувати і робити все необхідне для задоволення духовних потреб своїх послідовників, прагнучи до миру з сусідами. Православні та греко-католики потребують примирення і знаходження взаємоприйнятних форм співіснування.

26. Ми сумуємо про протистояння в Україні, яке забрало вже безліч життів, що заподіяло незліченні страждання мирним жителям, увергло суспільство в глибоку економічну і гуманітарну кризу. Закликаємо всі сторони конфлікту до розсудливості, солідарності та діяльної миротворчості. Закликаємо наші Церкви в Україні працювати для досягнення суспільної злагоди, утримуватись від участі у протиборстві і не підтримувати подальший розвиток конфлікту.

27. Висловлюємо надію на те, що розкол серед православних віруючих України буде подолано на основі існуючих канонічних норм, що всі православні християни України будуть жити в мирі та злагоді, а католицькі громади країни будуть цьому сприяти, щоб наше християнське братство було ще більш очевидно¹.

Найбільшою несподіванкою, як бачимо, ця зустріч стала для східних католиків, або, як ми кажемо, греко-католиків. Керівник відділу зовнішніх церковних зв'язків РПЦ митрополит Іларіон (Алфеев) після неї заявив: греко-католики залишаються «незагоєною кровотечною раною, що є перешкодою до повної нормалізації відносин між двома Церквами». Після, здавалось би,

¹ *Dichiarazione comune di Papa Francesco e del Patriarca Kirill di Mosca e di tutta la Russia* // Режим доступу: <http://p2.patriarchia.ru/2016/02/13/1238676736/it.pdf>; Совместное заявление Папы Франциска и Святейшего Патриарха Кирилла // Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4372074.html>; Спільна декларація Папи Франциска і Кирила, Патріарха Московського і всієї Русі // Режим доступу: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/02/12/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D0%B0%D0%BF%D0%B8_%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D1%96_%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B0_%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B0/uk-1208124.

засудження та відкинення католиками і православними на міжнародному богословському рівні методу «уніатизму» та «прозелітизму» на початку 1990-х рр., заява офіційного представника РПЦ не могла не привернути увагу 17 727 892 вірників 22-х Східних Католицьких Церков (СКЦ) та 5-ти Ординаріатів¹.

Заяву митрополита РПЦ Іларіона (Алфеева) експертне середувище сприйняло саме так, а не інакше, адже на початку 1990-х рр. у Фрайзингу біля Мюнхена в Німеччині (1990) та в Баламанді (Лівані) (1993) Римською Католицькою Церквою та 14-ма із 20-ти Православних Церков (в т.ч. й РПЦ) було прийнято «остаточне» рішення щодо канонічного місця СКЦ у вселенському християнстві². Слова московського церковного достойника викликали прогнозовану реакцію обурення та занепокоєння з боку українських греко-католиків, експертів та Верховного архієпископа Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) Святослава (Шевчука). В інтерв'ю Прес-службі УГКЦ 13 лютого 2016 р. він іронічно поставив під сумнів зустріч Папи Римського та Патріарха Московського як «зустріч, яка не відбулася?»³. «З нашого багаторічного досвіду можна сказати: коли Ватикан і Москва організують зустрічі або підписують якісь спільні тексти, то нам не варто чекати від цього нічого хорошого». З вуст глави УГКЦ його вірні та клір «відчува-

¹ *Eastern Catholic Churches Statistics. The Eastern Catholic Churches* // Source: *Annuario Pontificio*, Compiled by: Ronald G. Roberson, CSP. Please click here to download the 2015 statistics. Please click here to download the 2015 statistics in pie chart format *Eastern Catholic Churches Statistics* // <http://www.cnewa.org/source-images/Roberson-eastcath-statistics/eastcatholic-stat15.pdf>.

² Укр. мовою тексти Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами від 6-15 червня 1990 р. та від 17-24 червня 1993 р. див.: Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, Число 2, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Сковчиляса, Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000, с. 447–456.

³ «Зустріч, яка не відбулася?» – Блаженніший Святослав // Режим доступу: http://news.ugcc.ua/interview/zustrich_yaka_ne_vidbulasya_blahennishiy_svyatoslav_75960.html. Пор.: В УГКЦ розчаровані заявою Папи і Кирила // http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/02/160211_pope_shevchuk_ko; ГАЛЪЧЕНКО Сергій. Церковна зрада? Які наслідки матиме зустріч Папи Римського і патріарха Кирила для України. // <http://tsn.ua/politika/yaki-naslidki-matime-zustrich-papi-rimskogo-i-patriarha-kirila-dlya-ukrayini-590942.html>; МАРТИНЮК Р. «Заява Папи й Кирила – це гірше, ніж пакт Молотова-Ріббентрона. Це як Андрусівська угода 1667» // <http://novynarnia.com/2016/02/13/zayava-papi-y-kirila-tse-girshe-nizh-pakt-molotova-ribbentropa-tse-yak-andrusivska-ugoda-1667-istorik/>.

ють себе зрадженими Ватиканом, розчарованими половинчاستю правди в цьому документі і навіть непрямую підтримкою з боку апостольської столиці агресії Росії проти України. Я, звичайно, розумію ці почуття». А ще лідера УГКЦ обурило 26-й пункт Спільної декларації, в якій Папа і Патріарх «закликають всі сторони конфлікту до розсудливості, громадської солідарності і діяльній миротворчості», з чим Святослав (Шевчук) не погоджується.

Недавнє (27 листопада ц. р.) благословення Папою Франциском І надання Донбасу «особливого державного режиму» (*a different governmental regime*), наведеного як приклад позитивного результату мирних переговорів між Росією та Україною¹, взагалі радикалізувало настрої в УГКЦ. На фоні таких подій, як остання (третя за рахунком) зустріч понтифіка Риму з президентом Російської Федерації Владіміром Путіним 4 липня 2019 р.², чергове відхилення Римським Престолом прохання керівництва УГКЦ про надання їй статусу Патріархату, що сталося одразу після візиту В. Путіна до Риму 5-6 липня 2019 р.³, та відмови Папи в зустрічі у вересні цього року з Петром Порошенком, який хотів вести розмову про підтримку Ватиканом злиття УГКЦ зі створеною ним, США та Патріархом Константинопольським Варфоломієм І Православної Церкви України (ПЦУ)⁴, про що папу особисто просив Святослав (Шевчук)⁵, – привело до того, що серед найбільш радикальної частини українських греко-католиків почала визрівати ідея піти від Ватикану і повернутися під юрисдикцію Константинополя⁶.

¹ Папа Римський благословив переговори о мире между Россией и Украиной // Режим доступу: strana.ua/news/235799-papa-rimskij-frantsisk-blahoslovil-perehovory-moskvy-i-kieva.html.

² Владимир Путин и Папа Франциск I обсудили Сирию, Украину и Венесуэлу // Режим доступу: <https://strana.ua/news/209783-vladimir-putin-i-papa-rimskij-obsudili-siriju-ukrainu-venesuclu-i-druhie-voprosy.html>.

³ Зустріч папи Римського з проводом УГКЦ: «Несіть надію і єднатесья» // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30040692.html>.

⁴ У створенні ПЦУ величезну роль зіграли США // Режим доступу: <https://spzh.news/ua/news/58643-v-sozdanii-pcu-ogromnuju-roly-sygrali-ssha-politolog>.

⁵ Наместник Петра не нашел времени для Петра. Почему папа Римский отказался встречаться с Порошенко // Режим доступу: <https://strana.ua/news/223284-poroshenko-ne-vestili-na-vstrechu-s-papoj-rimskim.html>.

⁶ «У греко-католиків зростає ідея уйти від Ватикана к Варфоломею». Как наростающий

Стрімке зближення за останні три роки Папи Римського як глави всіх католиків світу з Патріархом Московським та Російською Федерацією тільки зайвий раз актуалізує питання еклезіальної ідентичності всіх 17,7 млн. вірників СКЦ, що походять від п'яти різних обрядових традицій та 16-ти церковних уній укладених багато століть тому з Римським Престолом.

Що то за «метод» такий існував «нехристиянський» між католиками і православними, який потрібно було засудити та відкинути на найвищому міжнародно-богословському рівні 24-ма підписами з боку цілої РКЦ та 14-ма підписами (із 20-ти) з боку Православних Помісних (Автокефальних) Церков?¹ Перед тим, як відповімо на це питання, спочатку визначимося із поняттями/термінами «православний» і «католицький» та «уніат»/«греко-католик», а також пригадаємо собі, як і коли східні християнські спільноти були визнані Католицькою Церквою.

Поняття/терміни і стан дослідження

Згідно з деструктивним та ексклюзивістським способом мислення, східних і західних християн не можна просто об'єднати, тому що одні вважаються «Католицькою Церквою», а інші – принципово роз'єднаною з нею «Православною Церквою». Але цей погляд поширився в еклезіології лише внаслідок ексклюзивістських новацій, які відбулися як у католиків, так і в православних аж XVIII ст., а остаточно утвердився лише до початку XX ст. Тому варто про ці речі поговорити ще раз.

В історії християнства майже кожна церковна спільнота намагалася «приватизувати» собі означення «католицької» – в первісному значенні цього слова за формулюванням Нікейсько-Константинопольського Символу віри (325–381 pp.). Не

конфликт между Папой Римским и УГКЦ может привести к новому церковному расколу в Украине // Режим доступу: <https://strana.ua/articles/236065-mir-s-rossiej-i-osobyj-status-donbassa-chto-oznachaet-zajavlenie-papy-frantsiska-i-po-ukraine.html>.

¹ ГРИНЄВИЧ Вацлав. Минуте залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі, Пер. з польськ. О. Дудич. Львів: Свічадо, 1998, с. 127–128.; Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на ІІІ пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 455–456.

були винятком і Східні Православні Церкви, скоріше, навпаки – всі вони до сьогодні вважають себе «кафолічними», навіть якщо їхні вірні часто цього не усвідомлюють. Подібно ж і поняття «православний» не є виключним терміном лише щодо Східних Церков: Рим також завжди вважав і вважає себе «православним» у сенсі «правовірності» навіть, якщо вірні РКЦ цього також не усвідомлюють. Отже, в нашому сучасному конфесійному трактуванні слова «православний» і «католицький», на думку багатьох авторитетних дослідників, остаточно утвердилися як однозначні окреслення конфесійної ідентичності східних і західних християн лише в ХІХ, а точніше – на початку ХХ ст.¹

Це важливо пам'ятати при розмові про третього, середнього суб'єкта східно-західного християнства – греко-католиків. До початку ХХ ст. вони встигли сформувати свою еклезіальну ідентичність, названу невдовзі «уніатизмом», а через якийсь час – засуджену та відкинута і католиками і православними на міжнародному богословському рівні Комісією з діалогу. У стосунку до ГКЦ часто вживають також термін «уніатські» / «унійні» – означення, яке стосується історії виникнення та внутрішньої сутності цих еклезіальних спільнот до 1770-х рр. Вживання цього поняття ускладнюється тим, що в різних східнослов'янських мовах означення «уніати» / «уніатський» / «унійний» у ХХ ст. набуло образливої семантики. Тому сучасні католики східної християнської традиції уникають вживання цього терміна, супроти якого іменують себе переважно лише «греко-католиками», тобто означенням, яке їм надали Габсбурги на початку 1770-х рр.²

Своїми указами від 8 червня 1773 р. щодо уніатів трьох єпархій чотирьох націй угорської частини імперії Габсбургів (румунської – Фогараської, русинської – Мукачівської та хорвато-сербо-русинської – Свідницької / Крижевацької) та від 28 липня 1774

¹ Пор.: ТАБАК Юрій. Православ'я і католицизм: Основні догматичні та обрядові розбіжності (Короткі нариси). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2007, 66 с.

² АВБАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик». Три ідентичності: проти чи разом? // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: Еклезіальна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003, с. 242–243.

р. щодо уніатів двох єпархій однієї нації (русинської) австрійської частини імперії Габсбургів (Львівської та Перемишльської) – Марія Терезія перейменувала уніатів грецької віри / обряду (*Graeci Ritus Uniti*) на католиків грецького обряду / віри (*Graeci Ritus Catholicorum*)¹. Державний протекціонізм щодо греко-католиків з боку офіційного Відня з цього часу до 1918 р. сформував феномен «Габсбурзької Церкви», в якій утворився забезпечений зарплатнею від держави (конгруа) привілейований клір (*gonorietatis clerus*)².

Таким чином, слідом за багатьма дослідниками, цілком усвідомлюючи історичні проблеми пов'язані з використанням наведеними поняттями, у своєму дослідженні однозначно застосовуватиму їх лише у конфесійному значенні. Слово «католицький» означатиме виключно приналежність до Римо-Католицької (Латинської) Церкви, а слово «православний» – відноситиму лише до тих Східних Церков, які свідомо протистоять римському централізмові, тобто, які з римської точки зору, є дисидентами (*dissidentes*). Стосовно ж поєднаних із Петровим Престолом шляхом добровільного повернення чи насильного навернення СКЦ, – уживатиму почергово обидва поняття, – «унійний» і «греко-католицький».

Основою для написання даного дослідження послужила велика джерельна база, яка охоплює а) папські документи щодо Східної Церкви³, б) твори латинських богословів доби Середньо-

¹ СУТТНЕР Ернст Крістоф. Українське християнство на початку III-го тисячоліття: Історичний досвід та еклезіологічні перспективи, Пер. і наук. ред. Олега Турія. Львів: Свічачо, 2001, с. 64–65.

² Пор.: НИМКА John-Paul. *The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia, 1772–1918* // *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge (Mass.), 1984, Vol. VIII, p. 426–452. Укр. мовою: ХИМКА Іван-Павло. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918, пер. з англ. Марти Бадік // Ковчег. Збірник статей з церковної історії, Число I, Ред.: Ярослав Грицак, Борис Гудзяк. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут історії церкви, 1993, с. 67–99; КІЧЕРА Віктор, ФЕНИЧ Володимир, ШТЕРР Діана. Габсбурзька церква. Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2018, 168 с.: іл.

³ ФРИС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПІЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу, Пер. з німецької Олега Конкевича, Софії Матіяш. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2015, с. 27–388.

віччя¹, в) документ Флорентійської унії 1439 р.², г) документи 16-ти партикулярних уній укладених частиною східних християн з Римським Престолом у Європі, Азії та Африці в XVI–XIX ст.³, г) папський документ про гідність Східних Церков (1894)⁴, д) критичний твір Кирила Королевського «Уніатизм» (1927)⁵, е) документи II Ватиканського Собору щодо визнання канонічності СКЦ (1962–1965)⁶, є) Кодекс канонів Східних Церков⁷, ж) рішення міжнародної католицько-православної богословської Комісії з діалогу у Фрайзингу (1990)⁸ та Баламанді (1993)⁹.

¹ AVVAKUMOV Georgij. *Die Entstehung des Unionsgedankens. Die lateinische Theologie des Hochmittelalters in der Auseinandersetzung mit dem Ritus der Ostkirche*. Berlin: Akademie Verlag, 2002, 433 s. Укр. вид.: АВВАКУМОВ Юрій. Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем XI–XIII століттях, Авторизов. пер. знім. Олега Конкевича, Заред. Уляни Головач. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011, с. 15–363.

² Декрет про унію «*Laetentur caeli*» («Світло народів») 6 липня 1439 року // ПЛЛ Джозеф. Флорентійський собор, Пер. з англ. Мар'яни Прокопович. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2016, с. 409–413.

³ ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПЛЛ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 85–174, 362–388.

⁴ Апостольське послання папи Лева XIII про збереження і сприяння процвітанню Східних Церков «*Orientalium Dignitas Ecclesiarum*» («Гідність Східних Церков») // Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії, Книга 1. Документи і матеріали, 1899–1917, Упорядкували Юрій Аввакумов і Оксана Гайова. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004, с. 753–759.

⁵ КОРОЛЕВСЬКИЙ Кирило. Уніатизм: Його визначення – його причини – його наслідки – його поширення – його небезпеки – засоби проти нього, Пер. з франц. Зоряна Курдина. Львів: Свічадо, 2014, 144 с.

⁶ Догматичну Конституцію про Церкву «*Lumen gentium*» («Світло народів») від 21.11.1964 // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації, Репринт. вид., Ред. Галина ГЕНГАЛЮ. Львів: Свічадо, 1996, с. 75–170; Декрет про Східні Католицькі Церкви «Східних Церков – *Orientalium Ecclesiarum*» від 21.11.1964 // Там само, с. 171–186; Декрет про екуменізм «Возстановлення єдності – *Unitatis redintegratio*» від 21.11.1964 // Там само, с. 187–210; «Декрет про Східні Католицькі Церкви» («*Orientalium Ecclesiarum*») від 21 листопада 1964 р. // Там само, с. 187–210; Декларація про релігійну свободу «*Dignitatis humanae*» («Гідності людської») від 7.12.1965 р. // Там само, с. 375–392.

⁷ Кодекс канонів Східних Церков // <chrome://downloads/>; Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков, За ред. Джорджа НЕДУНІАТТА Т.І., Пер. з англ. О. Гладкий. Львів: Свічадо, 2008, 791 с.

⁸ Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VI пленарній сесії у Фрайзингу (Мюнхен, 6-15 червня 1990 р.) // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, Число 2, с. 447–449.

⁹ Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VII пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 449–455.

Історія виникнення та сучасний стан СКЦ має свою багату історіографію. Найбільш важливими з методологічної точки зору для нашого дослідження стали праці сучасних авторів: а) з історії Східних Церков Імре Тімко¹ та Пийтера Сабова², б) з історії відносин між Римом і Патріархатами Сходу Вільгельма де Фріса, Джозефа Гілла, Міхала Лацка, Октавіана Бирлі³, в) з історії середньовічної унійної богословської думки Юрія Аввакумова⁴, в) історії Флорентійської унії Джозефа Гілла⁵, г) історії партикулярних церковних уній з Римським Престолом Вільгельма де Фріса, Джозефа Гілла, Міхала Лацка, Октавіана Бирлі⁶, Бориса Гудзяка⁷, Міхаїла Дмитрієва⁸, Ернста Крістофа Суттнера⁹, г) історії форму-

¹ TIMKÓ Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak*. Budapest: Szent István Társulat, Az Apostoli szentszék könyvkiadója, 1971, old. 135–234.

² SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga: összehasonlító bemutatás*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2012, old. 12–59.

³ ФРИС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПЛЛЛ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріархати Сходу..., с. 27–388.

⁴ АВВАКУМОВ Юрій. Витоки унійного богослов'я..., с. 15–363.

⁵ ПЛЛЛ Джозеф. Флорентійський собор..., xxii + 442 с. Пор.: ГУДЗЯК Борис. Грецький Схід, Київська митрополія і Флорентійська унія // Записки Наукового товариства імені Шевченка, Том ССХХVIII: Праці Історично-філософської секції, За ред. Олега Купчинського. Львів, 1994, с. 48–64; ЛОМІЗЕ Євген. Царгородський патріархат і переговори про унію з Римським Апостольським Престолом зі середини XVII століття і до Ферраро-Флорентійського собору // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, Число 2, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000, с. 47–63; МОНЧАК Ігор. Флорентійський екуменізм у Київській Церкві. Унійна ідея в помісній еклесіяльній традиції, Пер. з англ. Романа Скакуна; За ред. Олега Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012, xvi + 362 с.

⁶ ФРИС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПЛЛЛ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріархати Сходу..., с. 85–174, 362–388.

⁷ GUDZIAK Borys A. *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of Union of Brest*. Cambridge (Mass.): Harvard Ukrainian Research Institute, Harvard Series in Ukrainian Studies, 1998, xviii + 489 p. Укр. мовою: ГУДЗЯК Борис. Криза і Реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії..., XVI+426 с.

⁸ ДМИТРИЕВ М. В. Между Римом и Царьградом. Генезис Брестской церковной унии 1595–1596 гг. Москва: Издательство Московского университета, 2003, 318 с.

⁹ СУТТНЕР Эрнст Христофор. Богословские и внебогословские мотивы в основе Марчевской, Ужгородской и Зибенбюргенской уний // Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.), Редкол.; відп. за вип. І. М. Гранчак. Ужгород: «Патент», 1997, с. 64– 71; СУТТНЕР Эрнст Христофор. Восточные церкви в унии с Римом (Различные способы понимания унии) // 400 лет Брестской церковной унии 1596–1996: критическая переоценка: Сборник материалов международного симпозиума (Неймеген, Голландия), Научное редактирование и

вання феномену «Габсбурзької Церкви» Джона-Пола Химки та автора цих рядків¹, д) колективної праці підготовленої під керівництвом Вільгельма де Фріса для отців II Ватиканського собору під назвою «Рим і Патріярхати Сходу»², е) досліджень сучасного стану СКЦ Сергія Гаєка, Джона Ф. Лонга, Марко Броджі, Андрея Шковери, Юрая Крупа, Ярослава Цораніча³.

Незважаючи на загалом достатній репрезентативний академічний рівень заявленої теми дослідження, дискусійними залишаються питання пов'язані з еклезіальним характером СКЦ (або ГКЦ) як головної перешкоди на шляху до «світового торжества екуменізму», тобто повного сопричастя католиків і православних. Висвітлення саме цього питання і буде нашим завданням у цьому дослідженні.

предисловіе: Алексея Юдина. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 1998, с. 238–248; SUTTNER Ernst Christof. *Das abrücken von der ekklesiologie des Florentiner konzils bei der Ruthenischen union von 1595/96 und bei der Rumänischen union von 1701 // Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 9/II, 2005, p. 135–145; SUTTNER Ernst Christof. *Die Siebenbürger kirchenunion an der wende zum 18. Jahrhundert // Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/1, 2008, p. 7–41.

¹ НИМКА John-Paul. *The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia, 1772–1918 // Harvard Ukrainien Studies*. Cambridge (Mass.), 1984, Vol. VIII, p. 426–452. Укр. мовою: ХИМКА Іван-Павло. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині 1772–1918, пер. з англ. Марти Бадік // Ковчег. Збірник статей з церковної історії, Число I, Ред.: Ярослав Грицак, Борис Гудзяк. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут історії церкви, 1993, с. 67–99; КІЧЕРА Віктор, ФЕНИЧ Володимир, ШТЕРР Діана. Габсбурзька церква. Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918).., 168 с.: іл.

² Укр. вид.: ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ГІЛЛ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., 416 с.

³ о. ГАЄК Сергій. Загальна панорама Східних Церков // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень-березень), с. 5–10; ЛОНГ Джон Ф. Християнські Церкви Сходу // Там само, с. 11–27; БРОДЖІ Марко. Розвиток і сучасний стан Східних Церков // Там само, с. 28–42; ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції до та після Другого Ватиканського (21-го Вселенського) собору // Науковий вісник Ужгородського університету, Серія історія, Вип. 16, Відп. за вип. Шніцер І. О. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2006, с. 165–176; ŠKOVIERA Andrej. *K problematike identity východných katolíckych cirkví // Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilometodského dedičstva II. Súbor štúdií II*, Zost. Lichner M., Marinčák S., Zenuch, P. Bratislava: Dobrá kniha, 2013, s. 169–178; KRUPA Juráj. *Východné katolícke cirkvi*. In: <http://casopisslovo.sk/2016/04/30/vychodne-katolicke-cirkvi/>; CORANIČ Jaroslav. *Stručný prehľad východných cirkví // Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Jaroslav CORANIČ (ed.). Prešov – Užhorod, 2016, s. 9–23.

Визнання Римським Престолом східних католицьких спільнот Церквами (1894–1917)

Визнання Римським Престолом східних католицьких спільнот сталося далеко не одразу після їх повернення / навернення до єдності з Католицькою Церквою у XVI–XVIII ст. Це сталося аж в кінці XIX ст. У 1862 р. папа Пій II створив у межах Конгрегації поширення віри (*Congregatio de Propaganda Fide*) окрему декантерію під назвою „до справ східного обряду” (*pro negotiis ritus orientalis*). Новоствореній структурі папа доручив займатися справами, що стосувалися всіх східних християн, без різниці католики вони чи ні¹. Свідченням байдужості Римського Престолу до католицького Сходу є І-й Ватиканський Собор (1869–1870). «Найавторитетніший і найменш «східний» з усіх Соборів», як його назвав один з найкращих дослідників візантійського обряду отець-єзуїт Роберт Ф. Тафт, прирівняв східних католицьких патріархів до титулярних латинських псевдопатріархів та урівняв їх з ними за рангом².

Мине більше 30-ти років як в Апостольській столиці почнуться кардинальні зміни уявлень про природу східних католицьких спільнот. Уніатів стануть сприймати вже не звичайними (другорядними) „обрядами” в душі невідміненого Римським Престолом принципу «вищості латинського обряду» (*praestantia ritus latini*), який впливав із конституції папи Бенедикта XIV для італо-греків «*Etsi pastoralis*» 1742 р.³, а повноцінними „Церквами”. Зміну уявлень римських богословів загострила підготовка до проведення Єрусалимського єхаристійного конгресу 1893 р. «Папою християнського Сходу» став Лев XIII: з ним в західному християнстві розпочалася емансипація СКЦ⁴. Визнання папою-реформатором східних спільнот „Церквами” свідчить *incipit* його історичної енцикліки від 30 листопада 1894 р. під назвою „Гідність Східних Церков” (*Orientalium dignitas Ecclesiarum*). Цю

¹ ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 173.

² ТАФТ Роберт Ф. Східне католицьке богослов'я – чи існує воно. Роздуми того, хто його практикує // Богословія, Том 65, Книги 1-4. Львів, 2001, с. 165.

³ Дет. аналіз документу див.: ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіян БИРЛЯ, Джозеф ПІЛЛ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 201–207.

⁴ ТАФТ Роберт Ф. Східне католицьке богослов'я..., с. 167.

«Magna Carta» східного католицизму спеціально було проголошено налюбиме візантійському Сходові свято св. Миколая 6 грудня 1894 р.¹ Однак з ініціативи угорського латинського єпископа Сату-Маре, Апостольський Престол у 1898 р. оголосив, що папське послання *Orientalium dignitas Ecclesiarum* не застосовне між східними християнами Австро-Угорщини².

Наступний папа Бенедикт XV апостольським листом „*Dei Providentis*” 1 травня 1917 р. підтвердив визнання церковного статусу східних католицьких спільнот, перетворивши декастерію *Propaganda Fide pro negotiis ritus orientalis* в незалежну Конгрегацію під назвою *Sacra Congregacio pro Ecclesia Orientali* – Свята Конгрегація Східних Церков. Того ж 1917 р., 15 жовтня, папа заснував Папський інститут східних студій (Pontificio Instituto di Studi Orientali). Всі ці нововведення остаточно вели до повної зміни статусу католицького Сходу в очах західного латинського християнства³. Та не встигли східні католицькі спільноти бути визнаними Римським Престолом окремими Церквами, як у 1927 р. з’явилося перше усвідомлення шкідливості «уніатизму».

Усвідомлення шкідливості «уніатизму» (1927)

Цим «бичем уніатства» став консультант Конгрегації у справах Східних Церков та Папської Комісії *Pro Russia*, греко-католицький священник і богослов французького походження Жан Франсуа Жозеф Шарон (1878–1959). Більш відомий під придуманим ним псевдонімом Кирило Королевський у 1927 р. опублікує в серії додатків до бельгійського журналу «*Irenicon*» «подібну до грому серед ясного неба»⁴ невеличку книгу (велику статтю) з довгою назвою «Уніатизм: Його визначення – його причини – його наслідки – його поширення – його небезпеки – засоби проти нього»⁵.

¹ Там само, с. 167–168; Пор.: ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 173.

² ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПЛЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 209–211.

³ ТАФТ Роберт Ф. Східне католицьке богослов’я..., с. 168; ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 173–174.

⁴ ТАФТ Роберт Ф. Східне католицьке богослов’я..., с. 170.

⁵ КОРОЛЕВСЬКИЙ Кирило. Уніатизм: Його визначення – його причини – його наслідки

В розумінні одного з найближчих у той час помічника й друга галицького митрополита ГКЦ Андрея Шептицького¹ – К. Королевського², слово «уніатизм» є неологізмом, який походить від слова унія (*union*), що означає єдність. Для тих духовних людей із Східних Церков, що в XVI–XVII ст. у центрально-східно-південній Європі та на Близькому Сході намагалися відновити єдність Церков (*Unio Ecclesiarum*) в розумінні богословської еклезіології ще недавнього Флорентійського екуменічного собору (1439) і його декрету про унію «Хай радіють небеса» (*Laetentur Caeli*) від 6 липня 1439 р.³, унія мала суто церковний, а не політичний вимір. Справжня «єдність Церков», на думку близького приятеля монсеньйора Ахілли Ратті (папи Пія XI) та монсеньйора Ежена Тіссерана – кардинала і секретаря Конгрегації у справах Східних Церков⁴ Ж. Ф. Ж. Шарона, «це відновлення такого стану речей, що існував до великого розколу (схизми)» 1054 р.: «Єдність Церков – це братерське сопричастя усіх християн, до якої б раси чи обряду вони не належали, під проводом одного верховного пастиря, наступника святого Петра, папи і патріарха Риму»⁵.

Натомість «церковний уніатизм», або скорочено «уніатизм», «грунтується, як і католицизм загалом, на прийнятті почесної першості та юрисдикції Римського понтифіка, але ця концепція, як видається, є радше уявленням про владу господаря, пана, аніж про непохитну, хоч і лагідну, владу отця»⁶. Судження К. Королевського хоч і пройняті духом непримиренності до всіх латинських запозичень у Східній Церкві та східних обрядах, заслуговують на

– його поширення – його небезпеки – засоби проти нього, Пер. з франц. Зоряна Курдина. Львів: Свічадо, 2014, с. 50–143.

¹ (ГУЗАР) Любомир, владика. Екуменічна місія Східних Католицьких Церков у бащенні митрополита Андрея (Шептицького) // Ковчег..., Число 2, с. 189–211; (ГУЗАР) Любомир, патріарх. Андрей (Шептицький) та екуменізм // (ГУЗАР) Любомир, патріарх. У пошуках гармонії. Львів: Інститут історії церкви Львівської Богословської Академії, Б.р.в., с. 31–46.

² КОРОЛЕВСЬКИЙ Кирило. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944), Пер. із франц. Ярема Кравець. Львів: Свічадо, 2014, 512 с.

³ Див. класичні праці: ПЛЛ Джозеф. Флорентійський собор..., xxii + 442 с.

⁴ ТІССЕРАН Ежен, кард. Слово про отця Кирила Королевського, 30 березня 1964 р. // КОРОЛЕВСЬКИЙ Кирило. Митрополит Андрей Шептицький..., с. 1–18.

⁵ КОРОЛЕВСЬКИЙ Кирило. Уніатизм..., с. 52, 53.

⁶ Там само, с. 55 (І. Що таке уніатизм?, с. 53–60).

те, щоб коротко зупинитися на його розумінні причин, наслідків, меж поширення, виявів небезпек «уніатизму» та як цьому шкідливому явищу можна зарадити у майбутньому.

Головними причинами виникнення «уніатизму» на його думку були: 1) «незнання, майже неймовірне, західними католиками того, що стосується Сходу». «Ця неприємна ситуація почала змінюватися відтоді, як 1893 року в Єрусалимі, з благословення і за підтримки папи Лева XIII, відбувся один з великих міжнародних єхаристійних конгресів»; 2) «рівень, часом надзвичайно високий, неосвіченості східного кліру в момент прийняття унії». Внаслідок монголо-татарської інвазії (середина XIII ст.) та взяття турками Візантійської імперії (1453) «грецький світ занурився в морок варварства аж до XVII ст.». «Симонія, неуцтво, жадібність, підступність, гординя: такими були плоди, залишені східному християнству татарами на північних рівнинах, а турками – на території від дельти Нілу та Євфрату аж до підніжжя Карпат»; 3) під групами східних католиків майже ніколи не розуміли людей, об'єднаних однією національністю: виняток становили лише мароніти і малабари. «Перебуваючи в меншості, католицькі групи східного обряду більше не могли представляти цілу націю»; 4) соціальна ситуація, що стосувалася католиків східного обряду на момент прийняття ними церковної унії з Римом. «Ніде вони не мали не те що привілейованого становища, але й навіть рівності з іншими»; 5) «відсутність власної культури в середовищі східних католиків». «Прикутий до землі, пов'язаний шлюбними узами, як міг бідний священик східного обряду здобути освіту?»; 6) людські помилки, такі як заздрість й марнолюбство, які можна виправити лише завдяки духовній освіті й суворій аскезі; 7) латинський тиск. «Хто створив і пропагував уніатизм, за сприяння вищезазначених причин, то це самі уніяти. Ніхто їх не змущував насильно «уніятизуватися», і 8) «причина причин» – неприємний факт схизми, ініціаторами якої стали Фотій, Михайло Керуларій, Марк Ефеський та інші¹.

Наслідки уніатизму за К. Королевським наступні: 1) цілком

¹ Там само, с. 61–84 (II. Причини виникнення уніатизму).

західна богословська культура уніатського духовенства; 2) відмова, майже тотальна, від східного церковного звичаю; 3) латинські запозичення в богослужінні, зовнішньому та внутрішньому вигляді візантійських за стилем церков, одягові священників, літургійних текстах. У підсумку: «уніатизм не лише понівечив обряд, понівечив богослужіння, підкоротив одяг, відмовляючись таким чином від багатой символіки Сходу, ввів нові елементи, незрілість яких не гармонізує з цілістю, він забув навіть свою обрядову мову, замінивши її нечуваним жаргоном»¹.

Межі поширення «уніатської недуги» торкнулися східного богослов'я, догматики, одягу. Найбільш проблематичним на думку римського богослова є літургійний уніатизм. К. Королевський виділяє п'ять категорій латинізованих уніатів, констатуючи, «що старішим є союз з Римом, то спотворенішим є обряд». До першої категорії відносить тих уніатів, у яких літургійна традиція залишилася в основному чистою, майже без «гібридизації»: це румуни в Трансільванії, болгари в Фракії та сербські хорвати в Крижевцях; до другої категорії відносить уніатів спрямованих до «гібридизації» обряду і літургії: це три мелхітські патріархати, болгари Македонії, вірмени, ефіопи, сирійці, халкедонці та сицилійські албанці; третю категорію становлять уніати із сильно «гібридизованим культом»: це мароніти, копти, албанці з Калабрії, галицькі і карпатські русини та їхні численні колонії (діаспори), а також угорські католики візантійського обряду; до четвертої категорії уніатів відніс латинізованих малабарів Індії, і до п'ятої категорії зачислив уніатів «із втратою сподівань»: це галицькі і трансільванські вірмени та албанці Калабрії. І лише «греків, що є католиками, ще не охопив уніатизм»².

Оскільки необхідну базу для появи уніатизму підготували формальні папські акти, на думку Ж. Ф. Ж. Шарона, він є небезпечним з трьох причин: 1) «різка і відчутна контрадикція в обіцянках пап»: протягом століть вони звикли плутати католицизм з латинством, вважаючи, що лише Латинська Церква є справж-

¹ Там само, с. 85–105 (III. Наслідки уніатизму).

² Там само, с. 106–113 (IV. Межі поширення «уніатської недуги»).

ньою Католицькою Церквою; 2) «уніят вважає, що він є своєрідним містком між католицизмом і православ'ям, а він зовсім не підходить для цієї ролі. Йому до вподоби своя «гібридизація». «Він не може зрозуміти східної душі, бо він сам вже не має її». «Його благочестя – цілком латинське, західне». «Він, у певному сенсі, ненавидить Православну Церкву більше, ніж латинник, який ненавидить лише схизму», і 3) «навіть якби церковної єдності було досягнуто, уніятизм однаково сам по собі є злом»¹.

Шукаючи відповідь на питання, як зарадити виявам небезпек пов'язаним із уніатизмом, К. Королевський пропонує перш за все цього щиро бажати за допомогою: освіти семінаристів і духовенства; переходу латинських місіонерів на східний обряд або адаптацію до нього; ретельніше дослухатися приписам конституції папи Лева XIII «*Orientalium*»; поступово усувати «гібридизми»; не насильно змінювати звички кліру та вірників; непрофанувати східний обряд та розвивати рятівну практику цілібату². «Подолати уніятизм – богословський, дисциплінарний, літургійний, аскетичний, – що не є породженням ані східним, ані західним, а компромісом, – означає прискорити кінець схизми, кінець поділу, в якій ми всі занурені, принаймні зараз»³.

У підсумку, через таке явище як «уніатизм», за справедливим зауваженням отця Вацлава Гриневича, а) уніати постійно були і залишаються найбільш болючою проблемою для Православної Церкви, б) стали проблемою починаючи з кінця XIX ст. і залишаються нею донині для Римського Престолу, та в) стали проблемою для самих себе під час та після зближення Церков Заходу і Сходу внаслідок II Ватиканського собору⁴.

II Ватиканський Собор і канонічність СКЦ (1962–1965)

Від 4 січня 1927 р., коли французький греко-католик завершив свою статтю-книгу, і до проголошення баламандської заяви у 1993 р., пройшло 66 надважких років в історії східних католи-

¹ Там само, с. 114–125 (V. Вияви небезпеки, пов'язані з уніатизмом).

² Там само, с. 126–133 (VI. Як зарадити виявам небезпеки, пов'язаними з уніатизмом).

³ Там само, с. 84.

⁴ ГРИНЄВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богові..., с. 101–105.

ків. За цей час греко-католики (особливо українські в Галичині) не встояли перед спокусою націоналізму, фашизму, нацизму та комунізму (1930–1940-і)¹, їхню Церкву світська влада в особі комуністичних режимів в СРСР та країнах Центрально-Східної Європи прозелітувала шляхом навернення через «возз'єднання» до православ'я Московського Патріархату (1946–1950)², більшість зі священників та монахів Унійної Церкви засвідчили свою вірність Христовій вірі в катакомбній Церкві (1946–1989)³, а внаслідок падіння

¹ Пор.: ЗАЙЦЕВ Олександр, БЕГЕН Олег, СТЕФАНІВ Василь. Націоналізм і релігія. Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки), За аг. ред. Олександра Зайцева. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. 384 с.: іл.; МУРАШКО Г. П., НОСКОВА, А. Ф. Греко-католическая церковь и украинский сепаратизм в период Второй мировой войны (восточноевропейский регион) // Белоруссия и Украина. История и культура. Ежегодник. 2004. Москва: Наука, 2005, с. 305–327.

² Див. вибрану бібліографію: БОЦЮРКІВ Богдан. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950), Пер. з англ. Наталії Кочан; За ред. Олега Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2005, xx + 268 с.; HALAGIDA Igor. *Miedzy Moskwa, Warszawa i Watykanem. Dzieje Kosciola greckokatolickiego w Polsce 1944–1970*. Warszawa: Wydawnictwo «Bazyliada», 2013. 518 s.; ŞTIRBAN Codruța Maria, ŞTIRBAN Marcel. *Din istoria bisericii Române unite (1945–1989)*. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 2000, s. 35–153; BUCUR Ioan-Marius. *The Romanian Greek-Catholic Church between Cooptation and Suppression, 1945–1948 // Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im. 19. und 20. Jahrhundert*. Herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannberger. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007, s. 187–198; МАРКУСЬ Василь. Нищення Греко-Католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945-50 рр., Відбитка із Збірника, присвяченого пам'яті З. Кузелі // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, Т. CLXIX. Париж, 1962. 23 с.; ВОЛОШИН Юрій. «Повернення до православ'я» на Закарпатті в 1946–1949 роках // Сучасність, 1996, № 9, с. 77–84; ФЕНИЧ Володимир. «Чужі» серед своїх, «свої» серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після «возз'єднання» Закарпаття з Радянською Україною. Ужгород: Мукачівська греко-католицька єпархія, 2007. 107 с.; LETZ Robert. *Postavenie Gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945–1968 // Historický časopis, Ročník 44, Číslo 2*. Bratislava: Slovak Academie press, 1996, s. 262–280; BARNOVSKÝ Michal. *Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku roku 1950 a obnovenie jej legálnej činnosti roku 1968 // Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Випуск 22*. Пряшів, 2001, с. 17–34; ŞTURĂK Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Prešov: Vydala nezisková organizácia Petra v Prešove, 2018, s. 9–124.

³ Див. вибрану бібліографію: БОЦЮРКІВ Богдан. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989) // Ковчег. Збірник статей з церковної історії, Число I, Редактори: Ярослав Грицак, Борис Гудзяк; упорядники: Ліліана Гентош, Тарас Романюк, Олег Турій. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут історії Церкви, 1993, с. 113–152; СУТТНЕР Ернст Крістоф. Українське християнство на початку III-го тисячоліття..., с. 104–147; ŞTIRBAN Codruța Maria, ŞTIRBAN Marcel. *Din istoria bisericii Române unite (1945–1989)*..., s. 154–500; ŞTURĂK Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1989*..., s. 125–180.

комуністично-атеїстичних режимів вийшли з підпілля, легалізували свою діяльність та відродили свої структури (початок 1990-х)¹.

Поки ГКЦ в СРСР та країнах Центрально-Східної Європи перебували і виходили з катакомб (1946–1989) у відносинах між Римо-Католицькою та Православними Церквами сталися істотні зміни, які радикально підважили дотеперішню сутність (=ідентичність) Уніатських Церков. Починаючи від опублікованого 6 листопада 1963 р. послання Папи Римського Павла VI Патріарху Константинопольському Атенагору I під назвою «Дві сестри», прийнято вважати, що між Заходом і Сходом заново відродилася флорентійська екуменічна категорія «церкви-сестри»². Це правда зовсім не означало заперечення права на існування СКЦ; їхній канонічно-правовий характер навпаки був визнаний і визначений на II Ватиканському Соборі Католицької Церкви як самостійних «Церков свого права» (*Ecclesia sui iuris*)³.

«Мостом між Сходом і Заходом» на II Ватиканському Соборі (1963–1965) були мелхіти. 5 січня 1964 р., під час паломництва папи Павла VI до Святої Землі, зустрілися Вселенський Патріарх Константинопольський Атенагор та Патріарх Мелхітської Католицької Церкви Максим IV (Саїр). У відповідь на Максимові запитання, що він намагався представляти на Соборі автентичну східну традицію, Атенагор I відповів: «Ви представляєте всіх нас. Дякую!». А на їх зустрічі в Константинополі, яка відбулася 2 червня того самого року, Патріарх Атенагор згадував про красномовний «голос Сходу» Патріарха Максима як про дар Божий для Церкви⁴.

21 листопада 1964 р. II Ватиканський собор схвалив три із чотирьох найважливіших екуменічних документів: Догматичну Конституцію про Церкву «*Lumen gentium*» («Світло наро-

¹ Див. вибрану бібліографію: СУТНЕР Ернст Крістоф. Українське християнство на початку III-го тисячоліття..., с. 147–162; ŞTIRBAN Codruța Maria, ŞTIRBAN Marcel. *Din istoria bisericii Române unite (1945–1989)*..., s. 501–535; ŠTURÁK Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1989*..., s. 181–266.

² Пор.: ТАМБОРРА Анджело. Католическая церковь и русское православие. Два века противостояния и диалога, Пер. с итал. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007, с. 514.

³ ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 174–175.

⁴ ТАФТ Роберт Ф. Східне католицьке богослов'я..., с. 174–180.

дів»)¹, Декрет про екуменізм «Возстановлення єдності – *Unitatis redintegratio*»² та Декрет про Східні Католицькі Церкви «Східних Церков – *Orientalium Ecclesiarum*»³. Четвертий документ – Декларація про релігійну свободу «*Dignitatis humanae*» («Гідності людської») Собор схвалив 7 грудня 1965 р.⁴

Декретом про екуменізм Собор назвав Східні Церкви – Церквою Христовою⁵. Щоправда, православні небезпідставно вважали, що дух декрету *Orientalium Ecclesiarum* суперечить основам і характерові декрету *Unitatis redintegratio*, оскільки документ приписав надмірно велике значення малим уніатським групам, тоді як оминув найбільшу групу християнського Сходу – власне самі Східні Православні Церкви, халкедонські і дохалкедонські⁶. Згідно з Догматичною Конституцією про Церкву при викладенні нової доктрини про єпископат, стверджується, що єпископи є «видимим началом і основою єдності своїх помісних Церков, що сформульовані на взір вселенської Церкви, в яких і з яких існує одна католицька Церква» (23)⁷. Це твердження разом зі змістом цілого параграфу дозволить дати окреслення єпархії в декреті *Christus Dominus* (Христос Господь) (Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві від 28 жовтня 1965 р.) як «частини Божого народу, яку доручено єпископові в управу за допомогою пресвітерату так, що [...] становить окрему Церкву, в якій справді є і діє одна, свята, католицька й апостольська Церква Христа»: єпископи у своїх Церквах є заступниками і послами Христа. Єпископи, хоч у своєму служінні підпорядковані римському папі,

¹ Догматичну Конституцію про Церкву «*Lumen gentium*» («Світло народів») від 21.11.1964 // Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 75–170. Пор.: СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 6–12.

² Декрет про екуменізм «Возстановлення єдності – *Unitatis redintegratio*» від 21.11.1964 // Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 187–210. Пор.: СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 8–12.

³ Декрет про Східні Католицькі Церкви «Східних Церков – *Orientalium Ecclesiarum*» від 21.11.1964 // Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 171–186.

⁴ Декларація про релігійну свободу «*Dignitatis humanae*» («Гідності людської») від 7.12.1965 р. // Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 375–392.

⁵ «Декрет про Східні Католицькі Церкви» («*Orientalium Ecclesiarum*») від 21 листопада 1964 р. Ін: Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 187–210.

⁶ ГРИНСВИЧ Вацлав. Минуте залишити Богові..., с. 100–113.

⁷ Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 75–170.

«керують довіреними їм Церквами як Христові намісники і послі»¹.

Єпархіальні спільноти, тобто частини Божого народу, зібрані у Святому Дусі єпископом (при співпраці священників) через проповідування Слова Божого і здійснення Євхаристії («*per Evangelium et Eucharistiam in Spiritu Sancto*»), є Церквами партикулярними, і в кожній з них «є і діє одна, свята, католицька й апостольська Церква Христова»; вони сформовані «на взір Церкви вселенської»; у них існує і з них складається «одна Католицька Церква»: єпархія є не «частиною» Католицької Церкви, але – за умови, що її єпископ перебуває в сопричасті з Папою Римським, – є частиною єдиної Католицької Церкви; так само кілька єпархій – є єдиною Католицькою Церквою².

Деталізує вчення про «місцеві Церкви» («*Ecclesiae locales*») «Декрет про Східні Католицькі Церкви» («*Orientalium Ecclesiarum*») від 21 листопада 1964 р. Католицька Церква, як стверджується в декреті, складається з вірних, органічно об'єднаних у Святому Дусі тією самою вірою, таїнствами й урядом; ці вірні, об'єднуючись у різні групи, зв'язані єрархією, творять партикулярні Церкви («*particulares Ecclesias seu ritus*»). У цілому документі східні спільноти завжди названо «*particulares Ecclesias seu ritus*». Ті «партикулярні Церкви», «як Сходу, так і Заходу», хоч частково й відрізняються між собою «так званими обрядами, тобто літургією, церковним правопорядком та духовною спадщиною», все рівно є «Церквами свого права» («*Ecclesia sui iuris*»)³. Собор називає СКЦ «місцевими» («*localis*»), «партикулярними Церквами свого обряду» («*particulares Ecclesias seu ritus*») – «Церквами свого права» («*Ecclesia sui iuris*»)⁴.

Декрет про єкуменізм (ст. 13 і 14) визнає, що «деколи не без вини людей з обох сторін» в «одній і єдиній Церкві» сталися «два роди роздорів в незшитім хітоні Христовім». «Перші з них по-стали на Сході, чи то з опору до догматичних формул Соборів

¹ Там само, с. 211–247.

² Там само.

³ Там само, с. 171–186.

⁴ БУКС Нікола. Східні Церкви у Вселенській Церкві (за II Ватиканським Собором) // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень-березень), с. 95–112; СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 6–14.

Ефеського та Халкидонського, чи то в пізніших часах, через розірвання червоної спільности між патріярхами східними та Римським Престолом. А інші, чотири століття пізніше, постали на Заході з тих подій, що називають загально Реформацією». Третій вид розколів пояснено таким чином, що Церкви Сходу і Заходу відрізнялися одна від одної ще тоді, коли перебували в повній єдності між собою. Вони «довгі століття йшли своєю власною дорогою, сполучені однак братньою спільнотою віри та священодійств», бо «передана апостолами спадщина була сприйнята в різних формах та різними способами й від самих початків Церкви була вона різно то тут, то там пояснювана, також із-за відмінностей психіки та обставин життя». Тому для пошуку сопричастя там, де воно було втрачене, Собор у ст. 18 Декрету про екуменізм наголошує на тому, «що для оновлення та збереження спільности й єдності треба: «ніякого більше не накладати тягару, крім цього необхідного» (Ді. 15, 28)». А це означає, що для примирення поміж спільнотами, які обидві є Церквами, потрібно припинити протистояння й усунути лінію поділу між ними, але не проводити жодних змін у церковному житті, бо місцеві Церкви мають право на самовираження, яке не ставить під сумнів ні їхньої еклезіяльності, ні сопричасної єдності з іншими Церквами¹.

7 грудня 1965 р., в останній день роботи II Ватиканського собору, в Соборі св. Петра в Римі кардиналом Йоханессом Віллебрандсом було зачитано текст Спільної декларації РКЦ та Константинопольської Православної Церкви з приводу зняття анафем папою Павлом VI та патріархом Атенагором І². Це означало кінець епохи т.зв. «Великої схизми», яка тривала між Католицькою і Православними Церквами від 1054 р.³ Однак, Мос-

¹ Декрет про екуменізм «Возстановлення єдності – *Unitatis redintegratio*» від 21.11.1964 // Документи Другого Ватиканського Собору..., с. 187–210. Пор.: СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 15–17.

² Текст: ВАСИЛЬЄВА О. Ю. Русская Православная Церковь и II Ватиканский собор. Москва: Лепта-Пресс, 2004, с. 349–353. Пор.: Томас Агапіс. Документи про відносини Римського і Константинопольського Престолів у 1958–1984 рр., Пер. з англ. і наук. ред. Наталії КОЧАН. Київ, 2001, 131; СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 47–48 (п. 50).

³ СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 107–112. Пор.: ТАМ-

ковський патріарх Алексій I у телеграмі до патріарха Атенагора I 28 грудня 1965 р. розцінив вчинок Синоду Константинопольської Церкви лише як дію Помісної Церкви, зверненої до Церкви Риму: «Богословського значення для всієї Повноти Святої Православної Церкви цей акт, на нашу думку, не має», – зауважив він¹.

В липні 1967 р., відвідуючи константинопольського патріарха Атенагора I в його резиденції в Стамбулі, папа Павло VI передав послання, в якому говорилося про час, коли Православна та Католицька Церкви були посестрами у повній єдності. Відносно ж між Церквами після II Ватиканського собору папа окреслив як єдність, «яка вже існує, хоч ще і не у всій повноті», але висловив сподівання, що незабаром буде так само, як і колись².

Відхилення та виключення уніатизму і прозелітизму у Фрайзингу та Баламанді (1990, 1993)

Внаслідок тривалого підготовчого процесу на свято апостола Андрія 1979 р. була затверджена Комісія міжбогословського діалогу, повний склад якої (14 на 14) вперше зібрався на Патмосі та Родосі у 1980 р. Уперше після Фераро-Флорентійського собору (1438–1439) на засіданні Комісії проводилися офіційні диспути щодо подолання поділу між Сходом і Заходом, які стосувалися не лише поодиноких помісних Східних Церков, а всіх Церков візантійської традиції. Під час роботи Комісії у Валаамському монастирі Фінської Православної Церкви у 1988 р. була створена підкомісія, яка мала підготувати всіх учасників міжбогословського діалогу до обговорення болісної для православ'я теми, пов'язаної з фактом існування об'єднаних із Римом Східних Церков – уніатів³.

Швидкий розпад блоку комуністичних держав та вихід із підпілля (катакомб) чисельно великих унійних Церков в Україні

БОРРА Анджело. Католическая церков и русское православие..., с. 516.

¹ Журнал Московской Патриархии, 1966, № 2, с. 4. Пор.: ВАСИЛЬЕВА О. Ю. Русская Православная Церковь и II Ватиканский собор..., с. 355–356; РООМ Вид. Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией / Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г., Пер. с нем. Юрия Аввакумова. Львів: «Свічадо», 1995, с. 176–180.

² СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 110.

³ Там само, с. 118–129.

та Румунії в кінці 1989 – на початку 1990 р. створили таку атмосферу в Комісії, що, як згадує один із її найактивніших учасників з католицького боку австрійський богослов професор Ернст Крістоф Суттнер, «ніхто не міг говорити «без гніву й упередження»¹. Відтепер зробити вигляд, що мільйонів греко-католиків по всьому світу не існує, було вже неможливо². Тоді, з подачі православної сторони із Москви, Змішана міжнародна комісія з богословського діалогу підготувала і ухвалила заяву, що стосувалися дотеперішньої та майбутньої еклезіальної ідентичності греко-католиків.

Відповідно до документу, ухваленого на VI-й пленарній сесії Комісії у Фрайзингу 6-15 червня 1990 р. (над яким працювала підкомісія у Відні 26-30 січня 1990 р.), «термін «уніатизм» означає у даному випадку прагнення досягти єдності Церкви шляхом відокремлення православних громад або віруючих без урахування того, що еклезіологічно Православна Церква є Церквою-сестрою, яка містить благодать і спасіння. Тому, згідно з документом Віденської підкомісії, ми відхиляємо уніатизм як спосіб віднайдення єдності, бо він суперечить спільному Переданню наших Церков». Також у фрайзинській «безіменній» декларації йшлося: «Слід виключити як спосіб спотворення пастирської діяльності будь-яке прагнення залучити віруючих однієї Церкви до іншої – що звичайно зветься прозелітизмом»³.

На фоні тектонічних зрушень в цілому світі пов'язаних з крахом комуністичної тоталітарної системи, фрайзинське рішення залишилося майже непоміченим. 18 жовтня 1990 р. папа Йоан Павло II Апостольською конституцією *Sacri Canones* проголосив для греко-католиків Кодекс канонів Східних Католицьких Церков. Документ набув сили закону 1 жовтня 1991 р.⁴ Безсумнівно, *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, урочисто презентований

¹ Там само, с. 121.

² Пор.: Віра після атеїзму: релігійне життя в Україні в період демократичних перетворень і державної незалежності, За ред. Міклоша Томки й Олега Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2004, 228 с.

³ Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VI пленарній сесії у Фрайзингу (Мюнхен, 6-15 червня 1990 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 447–449.

⁴ Пор.: Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков..., 792 с.

папою Йоаном Павлом II 25 жовтня 1990 р., разом із іншими двома документами (Кодексом канонічного права – *Codex Iuris Canonici* (1983) для Латинської Церкви та Апостольською конституцією *Pastor Bonus* (28.06.1988) для Римської Курії), мав набагато важливіше значення для східних католиків аніж фрайзинська заява. Ця, по суті, конституція СКЦ, завершила законодавчий процес, розпочатий після II Ватиканського собору, створивши в підсумку єдиний звід законів (*corpus iuris canonici*) Католицької Церкви. У своїй промові папа Йоан Павло II згадав і Православні Церкви як «Церкви-Сестри», що вже перебувають «майже у повній злуці з Римською Церквою», як твердив його попередник папа Павло VI¹. Після того, як II Ватиканський собор у декреті Про Східні Церкви постановив, «щоб було оновлено їх права та привілеї, відповідно до старих традицій кожної Церкви та декретів Вселенських соборів» (*Orientalium Ecclesiarum*, 9), Кодекс Канонів Східних Церков більше не вимагає від з'єднаних із Римом патріархів чи єпископів звертатися до папи за палліюмом².

5 червня 1991 р. на зустрічі з єрархами Польської Православної Церкви в православному соборі в Белостоку папа Йоан Павло II вже прямо заявив, що «наші Церкви є сестрами. Вираз «Церкви-сестри» не є просто формою ввічливості, а справжньою екуменічною категорією еклезіології. На ній мають будуватися взаємостосунки між усіма Церквами...». «Діалог правди, щирості й любові є єдиним шляхом до повноти єдності. Він є даром Божим, незамінним засобом на шляху до примирення»³. І «примирення» не забарилося, правда ціною радикальної ревізії поглядів на унійну еклезіологію греко-католиків.

23 червня 1993 р. на VII-й пленарній сесії Комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православ-

¹ Промова Папи Йоана Павла II, виголошена під час презентації СССЕ // Путівник по Східному Кодексу..., с. 24 (с. 19–25).

² СУТТНЕР Ернст Кристофер. Церковні розколи і єдність церкви..., с. 66 (п. 88); СУТТНЕР Ернст Кристоф. У пошуках загальнохристиянського визнання служіння єпископа Риму як першого серед єпископів // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, Число 5, За ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися, Олега Турія. Львів: Видавництво «Місіонер», 2007, с. 41 (п. 14).

³ Цит. за: СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 111, 113.

ними Церквами, що 17-24 червня проходила в ліванському місті Баламанді, французькою мовою було ухвалено документ, який в перекладі українською називається «Уніатизм, засіб поєднання в минулому і пошук шляхів до повного сопричастя сьогодні»¹. Даний документ був розроблений координаційним комітетом в італійському м. Аріччі в червні 1991 р. Баламандську заяву підписали 48 офіційних учасників конференції (відсутніми були представники 6-ти Православних Церков, в т. ч. Грецької). Серед підписантів документу з боку Московського Патріархату був підпис ігумена Нестора Жилаєва, а серед представників УГКЦ – секретаря Конгрегації Східних Церков архієпископа Мирослава (Марусина)².

Із змісту баламандського документу випливає: «За пропозицією Православної Церкви звичний хід богословського діалогу з Католицькою Церквою було перервано, щоб приділити негайну увагу питанню, яке зветься «уніатизмом». «Що стосується методу, званого «уніатизмом», то, як було проголошено у Фрайзингу (червень 1993 р.), «ми відхиляємо уніатизм як метод пошуку єдності, тому що він суперечить спільним традиціям наших Церков». «Щодо Східних Католицьких Церков, то, без сумніву, будучи частиною католицької спільноти, вони мають право існувати й діяти для задоволення духовних потреб своїх вірних»³. Як слушно зауважив з

¹ Лист блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського до кардинала Едварда Ідріса Кассіді, президентові Папської ради у справах християнської єдності від 3 серпня 1993 р. // Ковчег..., Число 2, с. 456–457.

² Інші перекладені на укр. мову назви документу: Уніатизм. Унійний метод минулого і сучасні пошуки повного сопричастя (*koinonia*): ГРИНСВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богові..., с. 120–126; Уніяство – застарілий метод поєднання – і теперішні пошуки повної єдності: СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 122; «Уніатизм», метод єднання минулого, і сучасний пошук повної єдності»: ВІЛЛАРДЕЛЛІ Гектор Валл. Богословська й еклезиологічна роль Східних Католицьких Церков в екуменічному діалозі між Сходом і Заходом // Боголовія, Том 65, Книги 1-4. Львів, 2001, с. 141. Пор.: Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VІІ пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 449–455.

³ ГРИНСВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богові..., с. 127–128; Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VІІІ пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 455–456.

⁴ ГРИНСВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богові..., с. 120; Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на VІІІ пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 449.

цього приводу Е. Хр. Суттнер, який теж підписався під баламандською заявою, «цим зроблено принципово новий крок, бо ніколи раніше від імени усього православ'я не визнавалося повноправності існуючих унійних Церков як помісних»¹.

Далі документ «описує шлях сучасного віднаходження повного сопричастя, при цьому «уніатизм» виключається як метод». «Оскільки католики й православні на цьому шляху відкривають себе поєднаними в Таїні Церкви й знову вважаються Церквами-сестрами, ця форма описаної вище місіонерської діяльності, названа «уніатизмом», більше не може бути визнана ні як метод, ні як зразок єдності, якої шукають наші Церкви». «З таких міркувань Католицька і Православні Церкви визнають одна одну як Церкви-сестри, співвідповідальні за збереження Божої Церкви у вірності Господнім намірам – насамперед щодо єдності». «Недовіри легше буде позбутися, якщо обидві сторони засудять насильство там, де воно проявляється однією спільнотою проти іншої сестри-Церкви». «Виключаючи на майбутнє всякий прозелітизм і будь-яке бажання католиків поширюватися за рахунок Православних Церков», уповноважені учасники конференції в Баламанді постановили: «Історія відносин між Православними та Східними Католицькими Церквами позначена переслідуваннями та стражданнями. Якими б не були ці страждання і чим би не були спричинені, вони не виправдовують жодного тріумфалізму; жодна Церква не має права прославляти себе або вишукувати аргументи для звинувачення чи зневажання іншої. Один Бог знає своїх правдивих свідків. Яким би не було минуле, воно мусить бути полишеним на Боже милосердя, і всі зусилля Церков треба скерувати на те, щоб сучасність і майбутнє більше відповідали волі Христа щодо Своїх учнів» – «Щоб усі були одно, щоб світ увірував» (Йо. 17, 21)².

Отже, те, що Комісія з діалогу називає і засуджує як «уніатизм», могло відбутися лише тоді і лише там, де й коли з католицького боку

¹ СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 130.

² ГРИНЄВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богам..., с. 120–126; Заява Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо-Католицькою та помісними Православними Церквами на І/ІІ пленарній сесії (Баламанд, 17-24 червня 1993 р.) // Ковчег..., Число 2, с. 449–455.

недобачали або взагалі заперечували таїнственність тієї віросповідної спільноти, з якої походили «уніати». Цією спільнотою, як відомо, були православні християни різних східних обрядів у центрально-східній та південній Європі, на Близькому Сході та в Індії. У Католицькій Церкві до Тридентського собору (1545–1563) таких тенденцій не було. Вони стали визначальними лише в добу конфесіоналізації, що почалася з другої половини XVI ст., а надто після заснування у 1622 р. Конгрегації поширення віри (*Congragatio de propaganda fide*)¹.

Ніколи до початку 1990-х рр. явище, яке шкідливі латинські впливи упродовж трьох століть (від XVI до XIX) перетворили з унії (*union* – «єдність», *Unio Ecclesiarum* – «єдність Церков») на уніатизм (*uniatisme*), не було публічно засуджено та відкинуто як головну перешкоду до повного сопричастя християн Католицької та Православних Церков. Після фрайзинсько-баламандських заяв мільйони **вірників СКЦ залишилися** визнаним рівноправним суб'єктом у богословських та позабогословських відносинах з Римо-Католицькою та Православними Церквами².

Одночасно існує й інший погляд на заявлену тему. «Уніатизм», – як пише один з найбільш авторитетних дослідників візантійського обряду та богослужбової традиції, єзуїтський богослов, професор Роберт Ф. Тафт³, – «це своєрідний принизливий неологізм, створений на означення того методу об'єднання Церков, який, з погляду православних, ґрунтується більше на політичних, ніж на релігійних міркуваннях і цілком протилежний «еклезіології сопричастя» Церкви I-го тисячоліття»⁴. Не був він властивий

¹ СУТТНЕР Ернст Кристоф. Церковні розколи і єдність Церкви..., с. 120, 79–107; СУТТНЕР Ернст Кристоф. У пошуках загальнохристиянського визнання служіння єпископа Риму як першого серед єпископів..., с. 43–45.

² Про сучасний погляд богословів на непрості стосунки між греко-католиками і Римо-Католицькою та Православними Церквами див.: ГОЦ Роберт: Церква Східна і Церква Західна. Дві протилежні перспективи // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень-березень), с. 43–54; ЛАНЕ Емануель. Східні Католицькі Церкви: міст чи стіна між Католицькою Церквою і Православною // Там само, с. 87–94; БУКС Нікола. Східні Церкви у вселенській Церкві (за II Ватиканським собором) // Там само, с. 95–112.

³ Його перу крім інших праць належить дослідження, що стало «класикою жанру»: ТАФТ Роберт Ф. Візантійський обряд: Коротка історія, Пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2011. 136 с.

⁴ ТАФТ Роберт Ф. Анамнез, не амнезія: «зцілення пам'яті» та проблема «уніатизму» //

Христовій Церкві і в перші п'ять століть II-го тисячоліття. Інклюзивна «еклезіологія сопричастя» Латинською Церквою була замінена на еклезіологію католицького ексклюзивізму лише після Тридентського собору (1545–1563), прямим наслідком чого і стала філософія та практика «уніатизму». Захищаючись від Реформації, Латинська Церква за допомогою світської влади католицьких монархів та їхніх місцевих вельмож, вжила до прозелітизму свідомо або не свідомо охочих до сопричастя з єпископом Риму частини східних християн шляхом церковної унії, перетворивши в такий спосіб Богу угодну настанову Христа «Щоб усі були одно» (*Ut unum sint*) на шкідливий для єдності Церков, а отже, не угодний Богові, метод уніатизму.

Що представляє собою відкинутий на початку 1990-х рр. будівничими (католиками і православними) камінь (греко-католик), який став наріжний у їхніх тристоронніх відносинах?

Панорама сучасних СКЦ

Упродовж кількох століть (XV–XIX) християни Сходу уклали або пробували укласти церковні унії з Римським Престолом. Незважаючи на те, що їхні дії в більшості випадків мотивувалися ширим прагненням до християнської єдності, тим не менше унії виникали майже у всіх випадках за безпосередньої участі світської влади монархів-католиків або їх призначенців на місцях. Разом із посттридентською, м'яко кажучи християнською, богословською еклезіологією Латинської Церкви в добу Контрреформації (після 1563 р.), прозелітичні дії світської і церковної влади у підсумку породили такий нехристиянський спосіб / метод євхаристійного спілкування як «уніатизм»¹.

Конкретно мова йде про добре висвітлені в історіографії церковні унії, що були укладені в: 1) александрійській традиції – коптами Єгипту в Римі (1595, поновлена 1739), ефіопами (1626), еритрейцями; 2) антиохійській традиції – сирійцями в Алеппо

Богословія, Том 66, Книги 1-2. Львів, 2002, с. 76.

¹ ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіан БИРЛЯ, Джозеф ПЛЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 175–361 (Частина друга: Ставлення Риму до самобутності Сходу, Розділи перший – сьомий).

(1656–1659), маланкарцями, маронітами (1181 в Антіохії, поновленої 1736 в Лівані); 3) халдейській традиції – несторіянами Месопотамії в Мосулі (1552–1553) та в Діярбакирі (1672), сіро-малабарцями Індії в Діямпері (1599); 4) вірменській традиції – кримськими вірменами генуезької Кафи у Флоренції (1439)¹ та 5) константинопольсько-візантійській традиції – волохами Молдавії (1588–1589)², русинами Польщі в Бересті (1595–1596)³, сербо-волохами Хорватії в Марчі (1611)⁴, русинами Угорщини в Ужгороді (1646)⁵,

¹ Загальний огляд церковних уній на Близькому Сході від Флорентійської унії до початку XIX ст. дет. див.: TIMKÓ Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak...*, old. 135–242; BUGEL Walerian, Ks. *W obawie o własną tożsamość. Eklezjologia Unii Użhorodskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000, s. 88–93, 94–97; BUGEL Walerian. *Ekleziologie Użhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 85–89, 91–94; SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga: összehasonlító bemutatás...*, old. 11–59; ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіян БИРЛЯ, Джозеф ПІЛЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 85–108; ТАФТ Роберт Ф. Анамнез, не амнезія..., с. 80–82.

² BUGEL Walerian, Ks. *W obawie o własną tożsamość...*, s. 90–91; BUGEL Walerian. *Ekleziologie Użhorodské unie...*, s. 87–88.

³ Дет. див.: PEKAR Athanasij, OSBM. *The Union of Brest and Attempts to Destroy It // Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae persecutae dedicate (1945–1990)*, Sectio II, Vol. XIV (XX), Fasc. 1-4. Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992, p. 152–170; GUDZIAK Borys A. *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of Union of Brest...*, XVIII + 489 p.; 400 лет Брестской церковной унии 1596–1996: критическая переоценка: Сборник материалов международного симпозиума (Неймеген, Голландия), Научное редактирование и предисловие: Алексея ЮДИНА. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 1998. 248 с.; ГУДЗЯК Борис. Криза і Реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії..., XVI+426 с.; ДМИТРИЕВ М. В. Между Римом и Царьградом. Генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг..., 318 с.; ТАФТ Роберт Ф. Анамнез, не амнезія..., с. 82–84.

⁴ Дет. див.: ДЖУДЖАР Юрій. Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії. Исторично-юридична праця, Вид. 2-ге. Рим, 1986, с. 21–39; PIRIGYI István. *A Magyarországi görög katolikusok története. I. kötet*, Lektorálta: Iváncsó István. Nyiregzháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990, old. 114–119; HORNAD Vladimirus de juxta. *De jiny gréckokatolików Podkarpatska (9.–18. storočie)*. Košice, 2004, s. 831–843; ЛАЦКО Міхал. Унія в Хорватії (1611) // ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіян БИРЛЯ, Джозеф ПІЛЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 114–115.

⁵ Дет. див.: LACKO Michal, S. J. *The Union of Użhorod // Slovak studies*, VI. Cleveland – Rome: Slovak Institute, 1966, p. 7–190; BUGEL Walerian, Ks. *W obawie o własną tożsamość. Eklezjologia Unii Użhorodskiej...*, s. 17–60, 121–154; BUGEL Walerian. *Ekleziologie Użhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby...*, s. 21–60, 115–146; MEDVID' Marián. *Użhorodská únia. Historický náčert zrodu a začiatku jej existencie*. Michalovce: Misionár, 2004. 65 s.; LACKO Michal, S.J. *Użhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*. Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2012. 262 s.; ЛАЦКО Міхал. Ужгородська унія

сербами Угорщини в Комаромі (1673)¹, волохами Трансільванії в Альба Юлії (1697–1701)², русинами і волохами в Мараморош–Сігеті (1721)³ та македонцями Македонії в Кукуші (1859)⁴. Загалом, таким чином, було укладено 16 церковних уній, половина з яких сталася серед східних християн константинопольсько-візантійської традиції у Європі.

Сучасна Католицька Церква⁵ складається з багатьох церков свого права («*Ecclesia sui iuris*»), в яких існують різні обряди. На сьогодні такими є 23 церкви, що належать до шести різних традицій: 1) латинської – Римсько-Католицька Церква (історично znana як Латинська Церква) або Католицька Церква латинського обряду; 2) вірменської – Вірменська Католицька Церква/обряд; 3) антіохійської – Маронітська, Сирійська і Сирійсько-Маланкарська Католицькі Церкви/обряди; 4) халдейської – Халдейська і Сирійсько-Малабарська Католицькі Церкви/обряди; 5) олександрійської – Коптська і Ефіопська Католицькі Церкви/обряди та 6) константинопольської – Албанська, Білоруська, Болгарська, Грецька, Македонська, Мелхітська, Російська, Румунська, Рутенська,

(1646) // ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіян БИРЛЯ, Джозеф ПІЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 119–125; GRADOŠ Juraj. *Užhorodská únia v kontexte stredoeurópských cirkevných únií od konca 16. do začiatku 18. storočia* // *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V*, Jaroslav Coranič (ed.). Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, 2019, s. 21–42.

¹ Дет. див.: LACKO Michal, S. J. *The Union of Užhorod...*, p. 156–160; LACKO Michal, S. J. *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou...*, s. 155–158.

² Дет. див.: SUTTNER Ernst Christof. *Das abrücken von der ekklesiologie des Florentiner konzils bei der Ruthenischen union von 1595/96 und bei der Rumänischen union von 1701* // *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 9/II, 2005, p. 135–145; SUTTNER Ernst Christof. *Die Siebenbürger kirchenunion an der wende zum 18. jahrhundert*. In: *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/1, 2008, p. 7–41; БИРЛЯ Октавіян. Унія в Румунії (1697–1701) // ФРІС Вільгельм де, у співпраці з Октавіян БИРЛЯ, Джозеф ПІЛІ та Міхал ЛАЦКО. Рим і Патріярхати Сходу..., с. 134–173, 362–388.

³ BARAN Alexander. *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1962, p. 57–83; UDVARI István. *A ruszin egyházi hivatali írásbeliség a XVIII. század első harmadában. Bizánczy György Gennadius püspök (1657–1716–1733) iratai* // *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*, Tomus 13/C. Nyíregyháza, 1992, old. 241–256.

⁴ ДЖУДЖАР Юрій. Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії..., с. 91–100.

⁵ В даному дослідженні не розглядаються Східні акатолічні (некатолицькі) Церкви. Про них див.: TIMKÓ Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak...*, old. 21–364; SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 25–41.

Словацька, Угорська, Українська, Хорватська Греко-Католицькі Церкви та Італійсько-Албанська Католицька Церква/обряди¹.

СКЦ походять від усіх п'яти різних східних церковних традицій: олександрійської, антіохійської (=західносирійської), халдейської (=східносирійської), вірменської та константинопольської (=візантійської)². 322-хсучасних СКЦ одна Церква походить від вірменської, подві Церкви – від олександрійської та халдейської, три церкви – від антіохійської та 14 Церков – від константинопольсько-візантійської традиції³.

У Східній Церкві / Церков існує обрядова відмінність. На сьогоднішній день обряди Східної Церкви поділені на дві головні групи: 1) олександрійська (або єгипетська), до якої відноситься коптський в Єгипті та ефіопський обряд в Ефіопії, і 2) антіохійська (або сирійська), яка складається з двох типів: а) східносирійський, до якого належать сирійсько-халдейський, сирійсько-малабарський і несторіанський обряд та б) західносирійський, до якого належать сирійсько-антіохійський, сирійсько-маланкарський, маронітський, вірменський та візантійський обряд⁴.

У свою чергу найпоширеніший та найчисельніший візантійський обряд Східної Церкви⁵ поділяється на шість підгруп/обрядів: 1) візантійсько-грецький; 2) візантійсько-мелхітський; 3) візантійсько-румунський; 4) візантійсько-італійський; 5) візантійсько-грузинський та 6) візантійсько-слов'янський обряд⁶. Згідно Кодексу канонів Східних Церков (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*), проголошеного папою Йоаном Павлом II Апостоль-

¹ SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 41–58.

² Ibidem. old. 13–15.

³ Ibidem. old. 13–15, 41–58. Пор.: ŠKOVIERA Andrej. *K problematike identity východných katolíckych cirkví...*, s. 172; KRUPA Juráj. *Východné katolícke cirkvi* // <http://casopisslovo.sk/2016/04/30/vychodne-katolicke-cirkvi/>; CORANIČ Jaroslav. *Stručný prehľad východných cirkví...*, s. 12–13.

⁴ Пор.: ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 169–172.

⁵ Про формування візантійського обряду дет. див.: ТАФТ Роберт Ф. Візантійський обряд: Коротка історія.. 136 с.

⁶ CORANIČ Jaroslav. *Stručný prehľad východných cirkví...*, s. 13–14.

Дет. про сучасні богословські уявлення про Східну Церкву див.: TIMKÓ Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak...*, old. 135–234; о. ГАЄК Сергій. Загальна панорама Східних Церков // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень-березень), с. 5–10; ЛОНГ Джон Ф. Християнські Церкви Сходу // Там само, с. 11–27; БРОДЖІ Марко. Розвиток і сучасний стан Східних Церков // Там само, с. 28–42; SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 22–24.

ською конституцією *Sacri Canones* 18 жовтня 1990 р. визначено чотири рівні (статуси) автономності «місцевих» / «партикулярних Церков» відповідно до рівня їхньої церковної автономії, що функціонують в складі Католицької Церкви¹:

1) Патріарші Церкви (*De Ecclesiis patriarchalibus*), які управляються Синодом єпископів даної Церкви: таких сьогодні є шість, з яких лише одна Мелхітська Греко-Католицька Церква (засн. 1730 р., налічує нині 1 685 296 вірників) належить до константинопольсько-візантійської традиції²;

2) Верховні Архієпископські Церкви (*De Ecclesiis archieposcopalibus maiores*): таких нині є чотири, дві з яких належать до константинопольсько-візантійської традиції. Це – Українська Греко-Католицька Церква (засн. 29.08.2005 р., нині налічує 4 418 570 вірників) і Румунська Греко-Католицька Церква (засн. 16.12.2005 р., нині налічує 512 726 вірників)³;

3) Митрополичі Церкви (*De Ecclesiis metropolitanis*): таких сьогодні є п'ять, три з яких належить до константинопольсько-візантійської традиції. Це – Рутенська Візантійська Католицька Церква (засн. 21.02.1969 р., нині налічує 571 827 вірників), Словацька Греко-Католицька Церква (засн. 30.01.2008 р., нині налічує 210 767 вірників) і Угорська Греко-Католицька Церква (засн. 20.03.2015 р., нині налічує 261 100 вірників)⁴.

4) інші Церкви свого права (*ceterisque Ecclesiis sui iuris*): таких нині є дев'ять і всі вони належить до константинопольсько-візантійської традиції. Серед них є і Греко-Католики в колишній Югославії, котрі не мають окремої національної Церкви, але налічують 51 641 вірника⁵ [6].

¹ Путівник по Східному Кодексу..., с. 43, 59–60, 89; SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga: összehasonlító bemutatás...*, old. 22–24.

² Поп.: SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 48–49.

³ Поп.: SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 50–52.

⁴ Поп.: SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 53–54, 56–57, 64–65.

⁵ Поп.: SZABÓ Péter. *A keleti egyházak szentségi joga...*, old. 57.

⁶ Загальний підрахунок здійснено на підставі: *Eastern Catholic Churches Statistics. The Eastern Catholic Churches // Source: Annuario Pontificio*, Compiled by: Ronald G. ROBERSON, CSP. Please click here to download the 2015 statistics. Please click here to download the 2015 statistics in pie chart format Eastern Catholic Churches Statistics. In: <http://www.cnewa.org/source-images/Roberson-eastcath-statistics/eastcatholic-stat15.pdf>; CORAN-

Унійна ідея замість «уніатизму»
– нова / стара концепція СКЦ

Визначений на початку 1990-х рр. римо-католиками та православними канонічний статус для «уніатів» за принципом «про нас, без нас», змусив їх шукати своє місце в Христовому Винограднику та формувати власну богословсько-еклезіологічну ідентичність¹. Тепер це належало робити не на тих засадах, на яких виникла сама Унійна Церква в Габсбурзькій Європі та інших (позаєвропейських) місцях світу в добу конфесіоналізації (XVI–XVIII ст.), де діяв принцип чия влада, того релігія (*cuius regio, ius religio*)². Цю ідентичність належить формувати на засадах християнської любові та загального всепрощення, що впливає з екуменічного духу II Ватиканського собору та фрайзинсько-баламандських заяв.

Перш ніж назвати якийсь об'єднувчий процес «уніатським» згідно з критеріями Комісії з діалогу, треба поважно дослідити церковно-історичні джерела на предмет того, чи справді Католицька Церква в названому процесі поставила під сумнів еклезіальну гідність Східної Церкви. Дуже важливо при цьому пам'ятати фрайзинське визначення, бо часто деякі автори під «уніатизмом» розуміють зовсім не те, що під цим терміном мала на увазі Комісія з діалогу³. Пошук автентичної богословської ідеї, яка була в основі історичних спроб уній, тобто, возз'єднання Цер-

ІС Jaroslav. *Stručný přehľad východných cirkví...*, s. 16–23 (tabl.).

¹ Дет. про це див.: СУТТНЕР Ернст Крістоф, о. Багатоманітна ідентичність в одній Церкві // Ковчег..., Число 4, с. 237–240; ОАНЧЕА Дорін, о. Ідентичність православних і греко-католицьких Церков у їхніх взаєминах зі світом // Там само, с. 240–242; АВБАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик». Три ідентичності: проти чи разом? // Там само, с. 242–247; ПРОКШІ Рудольф, о. До питання про взаємини греко-католицьких і римо-католицьких Церков // Там само, с. 247–248.

² ИВОНИН Ю. Е. Концепция конфессионализации и путь к веротерпимости в Европе Нового времени // Религиозный фактор и проблемы национальной идентичности в России и Европе нового и новейшего времени, Редколлег. Москва: ИВИ РАН, 2008, с. 18–28; ДМИТРИЕВ М. В. Проблематика исследовательского проекта «*Confessiones et Nationes. Конфессиональные традиции и протонациональные дискурсы в истории Европы*» // Религиозные и этнические традиции в формировании национальных идентичностей в Европе. Средние века – новое время. *Religion et ethnicité dans identités nationales en Europe. Moyen Age – époque moderne*, Под ред. М. В. Дмитриева. Москва: «Индрик», 2008, с. 15–42.

³ SUTTNER Ernst Christof. *Der von der orth.-kath. Dialogkommission verurteilte Uniatismus // Der christliche Osten*, Vol. 55, 2000, s. 280–298.

ков візантійської традиції з Латинською Церквою, веде до Середньовіччя. Саме тоді сталися кризові, до цих пір не вилікувані конфлікти між Римом і Константинополем, а також відбулися перші спроби примирення та «унії» між християнськими Церквами. Найвагомішою для всіх інших партикулярних уній у Європі, Азії та Африці, що відбудуться з кінця XVI до другої половини XIX ст., була Флорентійська унія 1439 р. та прийнятий на ній 6 липня 1439 р. Декрет «Хай радіють небеса» (*Laetentur caeli*), який підписали і греки, і латиняни двома мовами¹.

У зв'язку з цим, ряд сучасних істориків та експертів СКЦ у своїх студіях пропонують замінити методологію «уніатизму» методологією «унійної ідеї». Концепція унії як проміжної ланки до переходу на «досконаліший і достойніший» латинський обряд чи як моделі поширення папської юрисдикції на «нез'єднаний Схід»², констатує Олег Турій, не витримали випробування часом і тепер однозначно засуджуються як православними³ й католиками⁴, так і самими «уніатами»^[5] (принаймні на офіційному

¹ АВВАКУМОВ Юрій. «Уніятизм» чи унійна ідея? Обрядові питання між Заходом і Сходом та їхня роль у генезі концепції між церковної унії // Богословія, Том 66, Кн. 1-4. Львів, 2004, с. 53. Текст Декрету про унію латин. та укр. мовами див.: ПЛЛЛ Джозеф. Флорентійський собор..., с. 409–413.

² Як тут не згадати нереалізовані слова папи римського Урбана VIII (1623-1644) «**О мої дорогі русини, надіюсь через вас цілий Схід повернути**» (*Per vos, mei Rutheni, Orientem convertendum spero devenit programma Ecclesiae*). Цит. за: ГРИНЄВИЧ Вацлав. Минувле залишити Богові..., с. 41 (примітка 88).

³ (WARE) Kallistos, Bishop of Diokleia. *The Church of God: Our Shared Vision // Logos*, Vol. 34 (1-2), 1993, p. 10–29. Укр. мовою: (ВЕЙР) Калліст, єпископ діоклійський. Божа Церква: бачення, яке ми поділяємо // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, Число 2, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2000, с. 410–421; *The «Final Solution»? – Reflections on Recent Orthodox Statements Concerning Eastern Catholics // Logos*, Vol. 37 (1-14), p. 7–33. Укр. мовою: «Остаточне вирішення»? Роздуми про останні заяви православних стосовно східних католиків // Ковчег..., Число 2, с. 430–446.

⁴ Пор.: ГРИНЄВИЧ Вацлав. Минувле залишити Богові..., с. 129–; ТАФТ Роберт Ф. Анамнез, не амнезія: «зцілення пам'яті» та проблема «уніатизму»..., с. 118–130.

⁵ CHIROVSKY Andriy, pat. *The Union of the Holy Churches of God: A Response to Bishop Kallistos (Ware) of Diokleia // Logos*, Vol. 34 (1-2), 1993, p. 31–42. Укр. мовою: ЧИРОВСЬКИЙ Андрій, о. З'єднання Святих Божих Церков: відповідь владиці Каллістові (Вейру), єпископові діоклійському // Ковчег..., Число 2, с. 422–429; (ГУЗАР) Любомир, патріарх. У пошуках гармонії // Історичний контекст, укладання Берестейської унії і перше поунійне покоління. Матеріали Перших «Берестейських читань» (Львів, Івано-Франківськ, Київ,

рівні)¹. Показовою з цього приводу є подія, яка сталася у Львові 17-19 травня 2002 р. Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, в рамках Міжнародної наукової конференції «Конфесійна ідентичність і національна заангажованість. Греко-Католицькі Церкви Центрально-Східної Європи в XIX–XX ст.», організував за участі Верховного Архієпископа УГКЦ Блаженнішого митрополита Любомира (Гузара) та авторитетних католицьких і православних богословів спеціальну Дискусію під назвою «Унія без уніятизму»: до питання про сучасну еклезіяльну ідентичність Греко-Католицьких Церков»².

Тож, солідаризуючись із висновками таких істориків Унійної Церкви, як Вацлав Гринєвич³, Роберт Гоц⁴, Емануель Лане⁵, Гектор Валл Віларделл⁶, Олег Турій⁷, Роберт Ф. Тафт⁸, Ернст Кри-

1-6 жовтня 1994 р.), Ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. Львів, 1995, с. 1–6; АВБАКУМОВ Юрій. «Уніятизм» чи унійна ідея?., с. 52–67.

¹ Лист блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського до кардинала Едварда Ідріса Кассіді, президентові Папської ради у справах християнської єдності від 3 серпня 1993 р. // Ковчег., Число 2, с. 456–461; Пастирське звернення блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського про єдність Святих Церков від 25 березня / 7 квітня 1994 р. // Там само, с. 461–484.

² «Унія без уніятизму»: до питання про сучасну еклезіяльну ідентичність Греко-Католицьких Церков (Дискусія за участі: патріарх Любомир (Гузар), о. Ернст Крістоф Суттнер, о. Дорін Оанчеа, о. Юрій Аввакумов, о. Рудольф Прокші, Йоганес Оельдельманн та ін.) // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії, За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003, с. 235–269.

³ ГРИНСВИЧ Вацлав. Минуле залишити Богові..., 168 с.

⁴ ГОЦ Роберт. Церква Східна і Церква Західна. Дві протилежні перспективи // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень–березень), с. 43–54.

⁵ ЛАНЕ Емануель. Східні Католицькі Церкви: міст чи стіна між Католицькою Церквою і Православною // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис, 1997, № 1 (Січень–березень), с. 87–94.

⁶ ВІЛАРДЕЛЛ Гектор Валл. Богословська й еклезіологічна роль Східних Католицьких Церков в екуменічному діалозі між Сходом і Заходом // Боголовія, Том 65, Книги 1-4. Львів, 2001, с. 138–148.

⁷ ТУРІЙ Олег. Греко-католики, латинники і православні в Україні: проти, поруч чи разом? // Боголовія, Том 65, Книги 1-4. Львів, 2001, с. 122–137.

⁸ ТАФТ Роберт Ф. Анамнез, не амнезія..., с. 76–100.

стоф Суттнер¹, Юрій Аввакумов², спробую розширити свою відповідь на питання сучасної еkleзіально-богословської ідентичності СКЦ за формулою «разом, проти чи окремо?»³. Відштовхуючись від слів отця-езуїта Вільгельма де Фріса, автора невеликої за обсягом, але глибокої за змістом праці «Православ'я і католицтво: Протиставлення чи взаємодоповнення?»⁴, вважаю, якщо ми прагнемо повного сопричастя Церков, то ті, хто називає себе «православними», мають бути повноцінними «католиками», і навпаки, хто мислить себе «католиком», має бути вповні «православним». Якщо Церква – є Церквою від Христа, то вона є рівночасно і рівноцінно і православна, і католицька, а якщо так, то нашим завданням (і як християн, і як істориків Церкви) – є мислити в житті і в своїх дослідженнях категоріями неподіленого Христа.

Замість «добровільної» еkleзіології повернення (*ecclesia reintegratio*), що переважає в католицькій історіографії, та «прозелітичної» еkleзіології навернення (*ecclesia convertatio*), що домінує в православній історіографії, пропоную вивчати СКЦ під кутом зору «каменя, якого відкинули будівничі, [що] став нарижним» (Матфей, 21, 42). Як екуменіст, що практикує східний (візантійсько-слов'янський) обряд в єдності з Папою Римським як главою Католицької Церкви, тримаюся інклюзивної еkleзіології сопричастя (*ecclesio communitio*), а замість ексклюзивістської методології «або навернення – або повернення», пропоную досліджувати СКЦ за інклюзивною методологією «і навернення – і повернення».

Еkleзіологія сопричастя (*ecclesio communitio*) замість еkleзіології повернення (*ecclesia reintegratio*) та еkleзіології навернення (*ecclesia convertatio*)

Не лише в студійних розробках, але й у повсякденному жит-

¹ СУТТНЕР Ернст Крістоф, о. Багатоманітна ідентичність в одній Церкві // Ковчег..., Число 4, с. 237–240.

² АВВАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик». Три ідентичності: проти чи разом? // Ковчег..., Число 4, с. 242–247.

³ Вперше до цього питання я звернувся у 2006 р.: ФЕНИЧ Володимир. Східні Католицькі Церкви візантійської традиції..., с. 165–167.

⁴ ФРИС Вільгельм де. Православ'я і католицтво: Протиставлення чи взаємодоповнення? Львів: Інститут екуменічних студій Українського Католицького Університету, 2009.

ті поняття «Схід і Захід», «православний і католицький», «Східна Церква і Західна Церква», «східне і західне християнство», пропри всі бажання їх розглядати як взаємодоповнюючі, а не розділяючи «легені Христа», частіше вживалися у значенні протиставлення одне одному. Тому, на переконання о. Ю. Аввакумова, «православний» і «католицький» – це не лише богословські поняття, а насамперед ідентифікаційні означення, якими обидві сторони оперують, щоби відмежувати власну тотожність і захиститися від «чужих» впливів¹. Сучасна христологія має справу з двома однозначно відмінними ідентичностями, сконструйованими впродовж останніх століть, із двома, так би мовити, довершеними християнськими цивілізаціями, які протистоять одна одній².

Кожна тотожність видається самодостатньою системою морально-духовних цінностей, такою собі кантівською «річчю в собі» та для себе. Одна ідентичність виключає іншу: якщо ти «католик», значить ти не «православний», а якщо ти «православний» значить ти не «католик». Якщо в студійно-богословському середовищі подібна антиномія не є такою радикальною, то в обрядово-звичаєвій повсякденній практиці її годі не бачити. Треба визнати, що у повсякденності взаємні уявлення про ідентичність з обох боків залишаються закріпленими, зберігаючи власні стереотипи, власне небажання акцептувати іншу тотожність. Згідно з таким баченням прагнення до Христової єдності неперевершена сама в собі «католицькість» і «православність» належать до двох взаємноконкуруючих, а почасти й взаємопоборюючих одна одну культур. У такій своїй ексклюзивістській іпостасі вони мало чим відрізняються від засудженої та відкинутої ними самими у 1993 р. еклезіології «уніатизму».

Картина може суттєво перемінитися, вважає о. Ю. Аввакумов, якщо «дуалізм «вічної» формули протистояння «Схід – Захід», «католицький – православний» замінимо трійдою «Захід – Схід та Пограниччя між ними»³. Якщо прийняти без застере-

¹ АВВАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик». Три ідентичності: проти чи разом?..., с. 243.

² Пор.: БРОДЕЛЬ Фернан. Грамматика цивілізацій, Пер. с франц. Б. А. Ситникова. Москва: Весь Мир, 2008, с. 305–545; ЄЛЕНСЬКИЙ Віктор. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013, 504 с.

³ АВВАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик»..., с. 244.

ження формулу Імануїла Канта, що «в основі історії лежить географія», то «гнучкий термін», як назвав у 1893 р. класик американської історіографії Фредерик Джексон Тернер, фронтір (*frontier* – прикордоння, *borderlands* – пограниччя)¹, означає *geo* землю та *anthropo* населення². Простіше кажучи, пограниччя, «межа», «межова лінія» поміж культурно-цивілізаційними крутами не лише відокремлює різні культури та цивілізації одна від одної, але й, за своєю природою поєднує між собою. Виходячи з цього о. Ю. Аввакумов пропонує переіменувати «прикордонну смугу» в «зону діалогу», що дозволить, на його погляд, зблизити два культурні крути та перетворити їхнє «протистояння» у «співжиття». Це значить, що до формули «православний – католик» належить додати ще одну складову – «уніат» або «греко-католик». Об'єднані з Римом СКЦ перебувають на межі поміж «католицькістю» і «православністю»³, а, отже, одночасно є і тими, і тими.

Незважаючи на постійні утиски, заборони і «воз'єднання», ГКЦ вдалося зберегти фундаментальні риси своєї тотожності – «етос східного християнства, юрисдикційну єдність із Римським Престолом і евхаристійну спільність із латинниками»⁴. На переконання львівського історика О. Турія, «глобальна лінія релігійних конфліктів в Україні пролягає не так у площині конфесійній чи навіть юрисдикційній, як радше в площині протистояння між тими, хто акцентує на історичних, еклезіальних, культурних, національних та інших особливостях українського християнства, і тими, хто оперує «універсалістськими» категоріями, орієнтуючись на позаукраїнські еклезіальні авторитети та неукраїнські національно-політичні чинники»⁵.

Специфіка географічного та ментального розташування греко-католиків на пограниччі поміж культурними крутами екс-

¹ ТЕРНЕР Фредерик Джексон. Значення фронтиру в американській історії // Україна модерна, Число 18: Пограниччя. Окраїни. Периферії, Гол. ред. Ярослав Грицак; Відп. ред. Юлія Кисла. Київ:и Критика, 2011, с. 11–44.

² ЧОРНОВОЛ Ігор. Компоративні фронтири. Світовий і вітчизняний вимір. Київ: Критика, 2015, с. 36.

³ АВВАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик»..., с. 244.

⁴ ТУРІЙ Олег. Греко-католики, латинники і православні в Україні..., с. 133.

⁵ Там само, с. 136.

клюдзивістів «православних» і «католиків» полягає в подвійній, а отже, за своїм походженням, індлюдзивній тотожності уніатів. Бути однокласно «і Сходом, і Заходом», «і православним, і католиком», залишаючись при цьому самим собою, набагато складніше, ніж пристати до однієї з взаємопоборюваних конфесій-культур. З недавнім виходом греко-католиків із катакомб підпільної Церкви, римо-католик і православний інтуїтивно відчувають, що уніат перевертає їхні уявлення про власну ідентичність лише для них Богом сотворену.

Віками католики і православні вимощували між собою «Китайську стіну», аж раптом до них приходить хтось, хто їм обом нагадує своїм еством, що «католицькість» і «православність» є не протилежностями, а, навпаки, по суті означають одне й те саме, і що це не взаємовиключні, а, навпаки, взаємодоповнюючі одне одного поняття. «Ця рідкісна людина «православний католик» (або «католицький православний», як можна було б її ще назвати), – пише Ю. Аввакумов, – існує, щоби занепокоїти і розтривожити цей штучно сконструйований і нерідко фарисейськи удекорований світ самодостатності християнських конфесій та культурних середовищ»¹.

620

Уніати демонструють і католикам і православним, що «католицькість» не тотожна «латинськості»; вони вказують і православним, і католикам, що «православність» не виключає приналежності до соборної (католицької!) Вселенської Церкви. Іншими словами, греко-католик своїм існуванням пропонує прийнятну і переконливу альтернативу католикам щодо їхнього розуміння «католицькості» та православним – щодо їхнього розуміння «православності». Прагнення відроджених на зламі 1980–1990-х рр. греко-католиків відіграти роль закваски для міжконфесійного та міжкультурно-міжцивілізаційного зближення й порозуміння неминуче веде до відповіді на головне питання повістки дня: три ідентичності – проти чи разом?

На переконання о. Ю. Аввакумова, «шлях від протистояння до співіснування обидвох тотожностей, «католицької» та «право-

¹ АВВАКУМОВ Юрій, о. «Православний – греко-католик – католик»..., с. 246.

славної», неодмінно пролягає через третю – греко-католицьку ідентичність, «пограниччя» між двома першими». Тому, пише він, «було би величезною помилкою вірити, що лише «ліквідувавши» чи «єлімінувавши» «уніатське питання», – як міркує дехто на Заході [і на Сході – В. Ф.], – обидві конфесії у своїй «чистоті» зможуть відшукати нові шляхи до поєднання. Ні, шлях до співжиття замість протистояння лежить через проблематику Греко-Католицьких Церков і то неминує через неї, так як і географічне сполучення між Варшавою і Києвом не зможе оминати Західної України»¹.

Смислом істинних унійних прагнень до єдності Христової Церкви повинна бути не ліквідація культурних протилежностей, а знаходження способів, щоб із цими протилежностями жити. Тому фундаментальною засадою Вселенської Христової Церкви сьогодні є і повинна залишитися в майбутньому мультикультурність². З-поміж усіх ідентичностей, які приміряли до греко-католиків інші, або вони самі собі до лиця прикладали, Верховний екс-архієпископ УГКЦ Блаженніший Любомир (Гузар) вважав, що їм найбільше пасує ідентичність посередника. «Посередник має свою власну ідентичність»: він не лише служить містком між Сходом і Заходом, між культурами візантійсько-слов'янською і латинською, між православними і католиками, але може свідомо свідчити свою особисту місію поєднуючи з Божою поміччю у власній еклезіології обидві легені Христа – православну і католицьку³.

Історія – це не минуле, а лише наше бачення минулого, а отже, вона завжди сучасна. Рисами справжньої, живої науки, є повага до істини та інтелектуальна сміливість у висловлюванні істини. На мою думку, замість еклезіології повернення (*ecclesia reintegratio*) та еклезіології навернення (*ecclesia convertatio*) сучасним СКЦ найбільше пасувала би еклезіологія сопричастя (*ecclesio communio*). Прикладом свідчення багатоманітної ідентичності в одній Церкві є найбільш етнічно різнорідні греко-католики ужгородської унійної традиції⁴. На відміну від широко ребрендингової в середовищі

¹ Там само, с. 246–247.

² АВБАКУМОВ Юрій. «Уніятизм» чи унійна ідея?., с. 64–67.

³ (ГУЗАР) Любомир, патріарх: Вітальне слово // Ковчег..., Число 4, с. 235-236.

⁴ Пор.: ФЕНИЧ Володимир. Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи,

УТКЦ ідентичності посередника, справжнім покликанням греко-католиків повинна стати ідентичність сопричастя з католицькою і православними Церквами-сестрами в ім'я Єдиної, Святої, Соборної, Апостольської Христової Церкви. Посередник завжди третій, а отже, у формулі «разом, проти чи окремо?» ризикує опинитися в стані окремо, тоді як сопричасник приречений дихати разом з обома легенями Христа. Третій шлях – проти – завжди буде розколом (схизмою), чого СКЦ треба уникати найбільше.

РЕЗЮМЕ

У статті на підставі широкого кола джерел та літератури робиться спроба описати сучасний стан всіх 22-х Східних Католицьких Церков. Нинішні майже 18 млн. греко-католиків, які перебувають у сопричасній єдності (*communio*) з Римським Престолом належать до 5-ти різних східних традицій (обрядів) і походять від 16-ти різних церковних уній укладених у центрально-східно-південній Європі, Близькому Сході та Індії у XVI–XIX ст. Свою еклезіальну ідентичність сучасні східні католики можуть формувати лише на основі одного з трьох відомих історії способів досягнення церковної єдності та усунення конфліктів, єресей і розколів (схизми) – способу інклюзивному. Лише цей спосіб дозволяє приймати культурно-обрядові відмінності іншого як еклезіальну даність в його інакшості. Два інші способи – деструктивний та ексклюзивний – виявилися неприйнятними та згубними в історії східних католиків. Вони призвели до появи таких ганебних в історії Христової Церкви явищ як прозелітизм та уніатизм. Ставлення Престолу св. Петра в Римі, як першого серед рівних у пентархії Християнських Церков, до культурно-обрядових особливостей християнського Сходу пройшло складну еволюцію від несприйняття до толерування та визнання їхньої тотожності на II-му Ватиканському соборі у 1963–1965 рр. Східні Католицькі

Церкви як частина католицької спільноти від 1993 р. є визнаними майже всіма Православними Церквами Сходу з умовою категоричного відхилення та виключення уніатизму і прозелітизму як способу віднайдення єдності у минулому, теперішньому та майбутньому. На тлі все частіших заяв про християнську єдність, які лунають останнім часом на фоні арабської кризи з боку Папи Римського та Патріарха Московського, греко-католикам нічого не залишається як триматися унійної ідеї закладеної на екуменічному соборі у Флоренції у 1439 р. та перебувати у повній євхаристійній єдності як з Римською Католицькою Церквою, так і з усіма Православними Церквами. Із трьох моделей поведінки – разом – проти чи окремо, Східні Католицькі Церкви покликані бути у повній християнській єдності одночасно і з Сходом, і з Заходом. Сам факт їхнього існування від давніх церковних уній з Римським Престолом вимагає від них бути і православними католиками, і католицькими православними. На відміну від ребрендингової ідентичності посередника, яку широким фронтом рекламує Українська Греко-Католицька Церква, справжнім покликанням східних католиків на партикулярному рівні повинна стати інклюзивна модель ідентичності сопричастя як з православними, так і з католицькими Церквами-сестрами в ім'я Єдиної, Святої, Соборної, Апостольської Христової Церкви.

Ключові слова: Східні Католицькі Церкви, східні християни, уніати, греко-католики, римо-католики, православні, уніатизм, прозелітизм, християнська єдність, інклюзивізм.

SUMMARY

TOGETHER – AGAINST – OR SEPARATELY? THE CURRENT STATE OF THE EASTERN CATHOLIC CHURCHES OF DIFFERENT UNIFIED TRADITIONS

In this article is attempted to describe the current state of all 22 Eastern Catholic Churches, based on a wide range of sources and literature. The present day's nearly 18 million Greek Catholics that stay in (communio) with the Roman throne, are belong to 5 different Eastern traditions (rites) and originate from the 16 different church

unions, that have been concluded in the central-eastern-southern Europe, the Middle East and India in the XVI–XIX centuries. The Modern Eastern Catholics can shape their ecclesiastical identity only on the basis of one of the three known to history ways of achieving church unity and eliminating conflicts, heresies and schisms – an inclusive method. Only this method allows us to accept the cultural and ritual differences of the other as an ecclesiastical given in its otherness. Two other methods – the destructive and the exclusive – have proven as unacceptable and disastrous in the history of Eastern Catholics. They have led to appearance of such a shameful phenomena in the history of Christ’s Church as proselytism and uniatism. Attitude of the Throne of St. Peter in Rome, as the first among equals in the pentarchy of the Christian Churches, to the cultural and ritual features of the Christian East underwent a complicated evolution from the rejection to the tolerance and recognition of their identity on the Second Vatican Cathedral in 1963–1965. The Eastern Catholic Churches, as part of the Catholic community since 1993, have been recognized by the almost all of Orthodox Churches of the East, with the condition of categorically rejecting and excluding of uniatism and proselytism as the way of finding unity in the past, the present and the future. Against the backdrop of more and more statements about Christian unity, that lately are heard in the backdrop of the Arab crisis from the Pope and Patriarch of Moscow, the Greek Catholics have nothing left to do except to hold on to the united idea that was laid down in the Ecumenical Council in Florence in 1439 and to stay in full eucharist unity with both the Roman Catholic Church and all the Orthodox Churches. Of the three patterns of behavior - together - against or separately, the Eastern Catholic Churches are called to be in full Christian unity at one time with both the East and the West. The very fact of their existence from ancient ecclesiastical unions with the Roman Throne demandes from them to be both Orthodox’s Catholics and Catholic’s Orthodox. Unlike the rebranding identity of mediator, that are advertised on a broad front by the Ukrainian Greek Catholic Church, the true vocation of the Eastern Catholics at the particular level should be an inclusive model of communion identity with both

the Orthodox and the Catholic Churches-sisters in the name of The One, the Holy, the Cathedral, the Apostolic Church of Christ.

Keywords: Eastern Catholic Churches, Eastern Christians, uniates, Greek Catholics, Roman Catholics, Orthodox, uniatism, proselytism, christian unity, inclusivism.